ΕΣΤΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1886

[ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ]

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡ. 5—ΔΕΔΕΜΕΝΟΣ ΔΡ. 8

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μεταφορά
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΑΘΗΝΗΣΙ
Γ. ΚΑΣΔΟΝΗΣ, ΈΚΔΟΤΗΣ καὶ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γραφεῖον τῆς Ἑστίας: Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ἀριθ. 32.
1886

Ἀριθ. 557 — Λεπτὰ εἴκοσι πέντε.

ΕΤΟΣ ΙΑ'.

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΒ' — Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρ. ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶναι ἐτήσιαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 32. — 31 Αὐγούστου 1886

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πᾶν ἔθνος διανύσαν ἤδη περίοδόν τινα πολιτισμοῦ ἔχει μικρὸν ἢ μέγα πλῆθος πνευματικῶν προϊόντων διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐκφερομένων, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔχει μικρὸν ἢ μέγα πλῆθος ποιημάτων ἢ συγγραμμάτων. Τὸ σύνολον τῶν τοιούτου εἴδους πνευματικῶν προϊόντων ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων δυτικῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης Littérature, Literatur, ἐκ τοῦ λατινικοῦ Literatura, ὅπερ, παραγόμενον ἐκ τοῦ literae = γράμματα καὶ ἄλλο τι σημαῖνον παρὰ τοῖς δοκίμοις τῶν Ῥωμαίων, ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς ταύτην τὴν σημασίαν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη παραλαβόντα ἐκ παραδόσεως τήν τε λέξιν καὶ σημασίαν διετήρησαν αὐτὴν μέχρι τῆς σήμερον· ὅθεν λέγεται: Littérature grecque, française, allemande griechische, römische, französische, deutsche Literatur. Οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐπ' ἐσχάτων διά τινων προσδιορισμῶν καὶ διὰ συγγνωστῆς καταχρήσεως ἐτροποποίησαν τὴν σημασίαν αὐτῆς εἰς ἀκριβεστέραν ἔκφρασιν τοῦ πράγματος ὡς ἑξῆς: Ἐπειδὴ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἅπαντα τὰ διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐκφερόμενα πνευματικὰ προϊόντα δὲν εἶνε τὰ κυρίως ἐκδηλοῦντα τὴν πνευματικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τινὰ μόνον οἷα τὰ διάφορα ποιήματα ἢ συγγράμματα, τὰ γενικώτερον εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἠθῶν ἀποβλέποντα, τὰ δὲ πλεῖστα τὰ εἰς τὴν καλλιέργειαν μιᾶς τινος ἐπιστήμης προωρισμένα, εἰς οἱανδήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν εἶνε γεγραμμένα, εἶνε προϊόντα τοῦ γενικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιστημονικοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο οἱ Γερμανοὶ διακρίνουσι τὰ τοῦ πρώτου εἴδους πνευματικὰ προϊόντα ὡς ἰδίως ἐθνικά, καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν περιλαμβάνουσι διὰ τῆς ὀνομασίας National-literatur. Εἰς ταύτην λοιπὸν ὑπάγονται κατ' αὐτοὺς πάντα τὰ ποιήματα ἢ συγγράμματα τῶν διαφόρων ἐθνῶν τὰ μετέχοντα καλλιτεχνικῆς τινος μορφῆς, τὰ ὀνομαζόμενα κλασσικά, τὰ δόκιμα, τὰ ἔγκριτα, ἀποκλείονται δὲ αὐτῶν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα σκοπὸν ἔχουσι τὴν ξηρὰν καὶ ἁπλῆν διδασκαλίαν ἢ προαγωγὴν μιᾶς τινος ἐπιστήμης. Οὕτω π. χ. τὰ μαθηματικὰ συγγράμματα τοῦ Εὐκλείδου, τὰ γεωγραφικὰ τοῦ Πτολεμαίου, τὰ τακτικὰ τοῦ Ἀρριανοῦ, αἱ διάφοροι χημεῖαι καὶ Ἄλγεβραι καὶ γραμματικαὶ καὶ ἀστρονομίαι καὶ μηχανικαὶ καὶ ἀνατομίαι καὶ παθολογία καὶ δικονομίαι τῶν διαφόρων ἐθνῶν δὲν ἀνήκουσιν εἰς οὐδεμίαν Nationalliteratur. Ἕκαστον ὅμως τούτων τῶν συγγραμμάτων ὑπάγεται εἰς ἴδιον ἐπιστημονικὸν κύκλον, ἀποτελοῦντα κατὰ τοὺς Γερμανοὺς τὴν εἰδικὴν Literatur ἑκάστης ἐπιστήμης, medicinische π.χ. ἢ juristische ἢ pädagogische κ.λ. Literatur. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ Γερμανοὶ μεταχειρίζονται ἔτι στενώτερον τὴν λέξιν Literatur καὶ εἰς δήλωσιν τῆς *βιβλιογραφίας*, τοῦ συνόλου δηλ. τῶν συγγραμμάτων τῶν περὶ ἑνὸς οἱουδήποτε καὶ τοῦ ἐλαχίστου πολλάκις θέματος πραγματευομένων. Π. χ. τὰ συγγράμματα τὰ πραγματευόμενα περὶ τῆς πλαστικῆς τῶν ἀρχαίων ἢ περὶ τοῦ Ἀρείου πάγου ἢ περὶ τῶν λουτρῶν τῶν Ῥωμαίων ἢ περὶ τῶν ὑποκριτῶν τοῦ θεάτρου κ.ἄ.τ. ἀποτελοῦσι κατὰ τοὺς Γερμανοὺς τὴν Literatur τοῦ θέματος τούτου.

Ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες πῶς ὀνομάζομεν τὸ σύνολον τῶν γραπτῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος; Οἱ μὲν παλαιότεροι καὶ οἱ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος, μὴ ἔχοντες ἴσως ἀκριβῆ ἔννοιαν οὔτε τῆς ξένης λέξεως Littérature οὔτε τῆς ἑλληνικῆς *φιλολογία* ὠνόμασαν διὰ ταύτης ἐκείνην καὶ μέχρι τῆς σήμερον πολλάκις ἀκούεται καὶ γράφεται ἑλληνική, λατινική, ἑβραϊκή, ἀραβική, γαλλική, γερμανική, ἀγγλική, κ.λ. *φιλολογία*. Ὁ δὲ μακαρίτης Ἀσώπιος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένος φιλόλογος καθηγητής, ἔχων σαφῆ ἔννοιαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστήμης, ἣν καὶ ἐδιδάχθη καὶ ἐδίδαξε, δὲν ἠδυνήθη νὰ χωνεύσῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀποκαλούντων φιλολογίαν τὴν Littérature καὶ φιλολόγους τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, οὐδὲ ἠξίωσε νὰ ταυτίσῃ ἑαυτὸν π. χ. μὲ τὸν Παν. Σοῦτσον. Ὅθεν ἀναλαβὼν νὰ διδάξῃ τὴν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λεγομένην griechische Literaturgeschichte, ὑπὸ δὲ τῶν Γάλλων histoire de

la littérature grecque, ἔπλασεν ἡ παρεδέχθη τὸν ὅρον *Ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* ἢ *Ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων*. Ἡ καινοτομία αὕτη κατὰ τοῦτο μόνον ἦτο ὠφέλιμος, καθ' ὅτι ὅπου πρότερον ὑπῆρχε σύγχυσις ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀδιαφορίας εἰσήγαγε τὴν ἔρευναν καὶ τὴν διάκρισιν. Ἄλλως ὅμως ἡ ὀνομασία του δὲν ὑπῆρξεν εὔστοχος, διότι κατ' αὐτὸν ἡ ὑπὸ τῶν ἀλλογενῶν ὀνομαζομένη Littérature θὰ ἦτο *Γράμματα* ἢ *Ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς* καὶ θὰ ἤμεθα ἠναγκασμένοι νὰ λέγωμεν ὅτι «ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἤκμασαν τὰ Γαλλικὰ γράμματα» ἢ ὅτι «ὁ Λέσσιγγ εἶνε ὁ πατὴρ τῶν νεωτέρων γερμανικῶν γραμμάτων», τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο φράσις μὴ παρέχουσα καθαρὰν ἔννοιαν τῆς Littérature μηδὲ ἀποφεύγουσα τὸν κίνδυνον ἄλλης συγχύσεως. Ὁ ἄλλος ὅρος εἶνε ἔτι ἀστοχώτερος οὐ μόνον διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ λέξεις καὶ τὸ δύσχρηστον εἰς κατασκευὴν παραγώγων λέξεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λογικὴν σύγχυσιν τοῦ *παράγοντος* πρὸς τὸ *προϊόν*, ὅπερ μόνον ἐν σχήματι ῥητορικῷ ἢ καταχρηστικῶς ἐνίοτε συγχωρεῖται, οἷον ὅταν λέγωμεν ὁ *Ὅμηρος, ὁ Δημοσθένης* ἀντὶ τῶν *ποιημάτων* τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν *λόγων* τοῦ Δημοσθένους. Οὐχ ἧττον ἡ τοῦ Ἀσωπίου ὀνομασία παρέμεινεν ἐν μέρει μόνον παρ' ἐκείνοις, οἵτινες ἠθέλησαν τὴν Literaturgeschichte νὰ ὀνομάσωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, καὶ ἀκολουθήσαντες τὴν παραδεδεγμένην ὀνομασίαν πολλῶν ἐπιστημῶν ἢ ἐπιστημονικῶν κλάδων εἰς *λογία* ληγόντων, οἷον θεολογία, ψυχολογία, ζωολογία, γεωλογία, νοσολογία, νευρολογία, ἱστολογία, κατεσκεύασαν τὴν λέξιν *Γραμματολογία*, ἵνα σημάνωσι τὴν histoire de littérature. Ἀλλ' ἐν ᾧ οὕτω παραδέχονται τὴν λέξιν *γράμματα* ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὴν Littérature, οὐδέποτε ἢ σπανίως μεταχειρίζονται αὐτὴν μόνην, φοβούμενοι τὴν σύγχυσιν πρὸς τὰ σημεῖα τῶν φθόγγων ἑκάστης γλώσσης, τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν· διότι καὶ ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει παρά τισιν ἡ λέξις· ἐκφράζουσι δὲ τὴν Littérature ἄλλοι ἄλλως, καθ' ἣν ἕκαστος ἔχει ἢ δὲν ἔχει γνώμην. Ἄλλοι μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωσι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ἁρμόδιον ὄνομα, καὶ μιμηθέντες τοὺς Λατίνους τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ τὰ νεώτερα ἔθνη, ἔπλασαν τὸν ὅρον *γραμματεία* Ἀλλ' οὗτος ὑπῆρξε πολὺ ἀτυχέστερος τῶν ἄλλων καὶ δικαίως· διότι ἡ *γραμματεία*, συγχεομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ *γραμματέως* καὶ τὴν ἀφῃρημένην ἔννοιαν τοῦ *γραμματεύειν*, ἔτι δὲ πρὸς τὴν ἐπ' ὀλίγον (μέχρι τοῦ 1843) διαρκέσασαν σημασίαν τοῦ Ὑπουργείου, οἷον «Γραμματεία τῶν Ἐξωτερικῶν» ἀντὶ τοῦ «Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν,» ἐκρίθη ἀνάρμοστος πρὸς ἔκφρασιν τοῦ ζητουμένου, καὶ οὐδεὶς σχεδὸν σήμερον μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ταύτην. Ὑπολείπεται ὅμως ἄλλος τις ὅρος, ὃν ἀνωτέρω εἴδομεν πρὸς ἔκφρασιν τοῦ γαλλικοῦ histoire de Littérature, ὁ ὅρος *Γραμματολογία*, ὃν τινες μεταχειρίζονται ἀντὶ τοῦ Littérature, λέγοντες «ἡ γαλλική, ἡ γερμανική κ. λ. γραμματολογία.» Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ ὅρος στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ Ἀσωπίου ὅτι δυνάμεθα γραπτόν τι πνευματικὸν προϊὸν νὰ ὀνομάσωμεν *γράμματα*, καθὼς τῳόντι ἐνίοτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εὑρίσκονται χωρία τινὰ δυνάμενα κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως νὰ ἑρμηνευθῶσι. Ἡ δὲ διαφορὰ ταύτης τῆς σημασίας Littérature) πρὸς τὴν ἀνωτέρω (Histoire de (littérature) προέρχεται ἐκ τῆς διαφόρου σημασίας τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ. Ὁ λέγων γραμματολογίαν τὴν histoire de littérature ἀκολουθεῖ τὴν ἀναλογίαν τῶν εἰρημένων συνθέτων : θεολογία ψυχολογία κ.τ.λ. Ὁ δὲ λέγων γραμματολογίαν τὸ σύνολον τῶν γραμμάτων (ἤγουν συγγραμμάτων, ἐν οἷς καὶ τὰ ποιήματα) ἀκολουθεῖ τὴν ἀναλογίαν ἄλλων ἀπαραλλάκτων συνθέσεων, οἷον *ἀνθολογία*, καὶ τὴν σημασίαν τοῦ *συλλογή*. Ὅπως ἄρα *ἀνθολογία* εἶνε συλλογὴ ἢ σύνολόν τι ἀνθέων, οὕτω καὶ *γραμματολογία* κατὰ τὴν ἑτέραν ταύτην σημασίαν εἶνε συλλογὴ ἢ σύνολον *γραμμάτων* ἤγουν συγγραμμάτων.

Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν σήμερον πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἀλλοφύλου λέξεως Littérature τέσσαρας διαφόρους ὅρους, *φιλολογίαν, γράμματα* ἢ *ποιητὰς* καὶ *συγγραφεῖς, γραμματείαν* καὶ *γραμματολογίαν*. Ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν καὶ εἰς ἑτέραν σημασίαν τὴν τῆς histoire de littérature. Περὶ δὲ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὑπάρχει πολλὴ ἔτι αὐθαιρεσία ἢ ἀδιαφορία, ἣν καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε ἠκολουθήσαμεν, ἃν καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἐνομίζομεν ἀτόπους πάντας τούτους τοὺς ὅρους, καὶ συζητοῦντες περὶ τούτου μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Κυπριανοῦ, ὅτε μετέφραζε τὴν τοῦ Μυλλέρου «Ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. φιλολογίας,» προετείναμεν εἰς αὐτὸν νέον ὄνομα, τὴν *Λογοτεχνίαν*, ὅπερ δὲν ἀπεδοκίμασε μέν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ μεταχειρισθῇ, φοβηθεὶς τὴν καινοτομίαν, καθ' ἃ ὁμολογεῖ αὐτὸς ἐν τῷ ἐξαιρέτῳ προλόγῳ τῆς μεταφράσεως, Ἐπειδὴ δὲ ὀρθότατα εἶνε ὅσα λέγει περὶ τῶν διαφόρων τούτων ὀνομασιῶν τῆς σπουδαιοτάτης τῶν φιλολογικῶν μαθήσεων, δὲν νομίζω ἄτοπον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα τὰς παρατηρήσεις του. «Ὡς γνωρίζουσιν οἱ τὰ τοιαῦτα ἐμβριθῶς μελετήσαντες, οἱ ἀρχαῖοι τεχνογράφοι δὲν εἶχον καθιερώσῃ ἕνα ὅρον περιλαμβάνοντα τὴν ποίησιν ὁμοῦ καὶ τὴν πεζογραφίαν. Ἀπαντᾶται ὅμως πολλαχοῦ καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν συγγραφέων ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ταύτην ἔννοιαν τὸ ὄνομα «λόγοι»· διότι, ἵνα φέρω πρόχειρον παράδειγμα, τὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Ὅπως ἂν οἱ νέοι ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων» ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἡμέτερον «πῶς ἂν ὠφελοῖντο ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας.» Παρὰ τὸ «λόγοι» δὲ σπανιώτερον μέν, ἀλλ' ὅμως ἀπαντᾶται ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ταύτην ἔννοιαν καὶ τὸ ὄνομα «γράμματα». Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο τούτων λέξεων τὰ παράγωγα δὲν ἐδυνάμην νὰ μεταχειρισθῶ, διότι τὸ πολυσήμαντον αὐτῶν θὰ εἰσῆγεν εἰς τὸν λόγον μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχήν. Τὸ νόημα π.χ. «ἡ δεῖνα φυλὴ ἢ τὸ δεῖνα ἔθνος εἶνε φιλολογώτερον ἄλλου ἤτοι ἔχει πλουσιωτέραν φιλολογίαν» καὶ τὸ ἄλλο «ἡ Λοκρικὴ ἢ ἡ Θεσσαλικὴ διάλεκτος δὲν ἀνεπτύχθη φιλολογικῶς» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δὲν ἐδυνάμην νὰ ἑρμηνεύσω διὰ τῶν παραγώγων «λογιώτερον ἢ γραμματικώτερον». Συμβάλλει δὲ πολὺ εἰς τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν σαφῆ τῶν νοημάτων περίληψιν ἡ χρῆσις τῶν αὐτῶν ὅρων καὶ ὄχι ἄλλοτε ἄλλων κατὰ τὴν προσπίπτουσαν χρείαν.» Ἐξετάσας δὲ καὶ κατακρίνας καὶ τὸν ὅρον «Γραμματολογία» προσθέτει: «Ταῦτα διανοηθεὶς ἐτράπην ἐπὶ ζήτησιν ἄλλων ὀνομάτων, ἅτινα ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ περιέχωσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν λέξιν «λόγος». Τοιαῦτα δὲ εὕρισκον τρία «Λογογραφία, Λογοποιία, Λογοτεχνία». Ἀλλὰ καὶ τούτων πάλιν τὰ μὲν δύο πρῶτα ἔφερον εἰς σύγχυσιν πρός τε τοὺς «Λογογράφους» καὶ Αἴσωπον τὸν «Λογοποιόν»· *τὸ δὲ τρίτον, ἡ Λογοτεχνία, εἶναι μὲν ἀθῶον καὶ εὔχρηστον, καὶ αὐτὸ καὶ τὰ παράγωγα, ἐφοβήθην ὅμως μὴ τὸ καινοπρεπὲς τῆς ὄψεως αὐτοῦ ταράξῃ καὶ πιέσῃ τοὺς ἀναγνώστας, ὡς καινὸν ὑπόδημα, ἐγὼ δὲ κατ' οὐδένα λόγον ἠθελον νὰ φανῶ καινοτόμος καὶ νεωτεροποιός.* Παρέλαβον λοιπὸν τὸν ὅρον «Φιλολογία,» ἂν καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸς δύο ἁμαρτίας, πρώτην μέν, ὅτι καὶ τοι καλεῖται ἡ μάθησις Φιλολογία, δὲν δύναμαι νὰ εἴπω τὸν Ὅμηρον ἢ τὸν Σοφοκλῆ φιλόλογον, ὡς λέγω φιλόσοφον τὸν Σωκράτη, ἱστορικὸν τὸν Ξενοφῶντα, ἰατρὸν τὸν Ἱπποκράτην· δευτέραν δὲ καὶ σπουδαιοτέραν, ὅτι Φιλολογία καλεῖται καὶ ἡ ὅλη ἐπιστήμη, ἧς μέρος εἶναι τὸ μάθημα τοῦτο, ὥστε συμβαίνει σύγχυσις τοῦ ὅλου πρὸς τὸ μέρος. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρώτην ἁμαρτίαν ἔχει ὁ ὅρος κοινὴν πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους, πλὴν μόνον πρὸς τὸ ὄνομα «λογοτεχνία», διότι οὔτε λόγιον ἢ λογικόν, οὔτε γραμματικόν, ἥκιστα δὲ πάντων γραμματολόγον δύναμαι νὰ καλέσω τὸν Ὅμηρον. Τὴν δὲ δευτέραν ἁμαρτίαν ἔχει κοινὴν πρὸς πολλὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ μαθήσεις, ἐν αἷς τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐκλαμβάνεται ὑπὸ σημασίαν στενοτέραν τε καὶ εὐρυτέραν.» Μετὰ ταῦτα ὁ μακαρίτης Κυπριανός, ἂν καὶ κατεδίκασεν ἤδη τὸ ὄνομα Φιλολογία δὲν ἐδίστασεν, ἵνα μὴ προσκρούσῃ εἰς τὴν «παντοδύναμον συνήθειαν», νὰ παραδεχθῇ αὐτό, καὶ μετέφρασε τὴν Griechische Literaturgeschichte *Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας*. Δὲν εἶνε ἀνάγκη οὔτε τὰ τοῦ Κυπριανοῦ νὰ ἐπαναλάβωμεν, οὔτε ἄλλους λόγους νὰ προσθέσωμεν, ἵν' ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ ὅρος *φιλολογία* εἰς ἔκφρασιν τῆς Littérature εἶνε ἄτοπος. Ἓν μόνον θέλομεν παρατηρήσῃ ὅτι ἄλλοτε μέν, ἐν ὅσῳ παρ' ἡμῖν ἡ ἔννοια τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης δὲν ἦτο οὔτε πολὺ διαδεδομένη οὔτε σαφῶς διακεκριμένη, λέγοντες οἱ ἄνθρωποι φιλολογίαν εὐκολώτερον ὑπενόουν τὴν Littérature, παρὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν φιλολόγων, τὴν Philologie· τὴν σήμερον ὅμως ὁ κίνδυνος τῆς συγχύσεως εἶνε πολὺ μεγαλείτερος, διότι καὶ τὸ ὄνομα τῆς φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ οὐχὶ καλλιτεχνίας κατέστη πολὺ κοινότερον. Εἰς τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῇ καὶ ἡ οὐ μικρὰ χρῆσις τοῦ ὀνόματος «Γραμματολογία» εἰς ἔκφρασιν τῆς Littérature.

Ἐπειδὴ λοιπὸν πάντες οἱ εἰρημένοι ὅροι ἢ δὲν ἀποδίδουσιν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς Littérature, ἢ δὲν εἶνε ὀρθῶς ἐσχηματισμένοι, ἢ ὑπόκεινται εἰς σύγχυσιν πρὸς ὀνόματα ἄλλας ἐννοίας ἐκφράζοντα, ἢ δὲν εἶνε εὔπλαστοι εἰς παραγωγήν, ἡμεῖς ἀπό τινος χρόνου μεταχειρισθέντες τὸν πρὸ πολλοῦ κατεσκευασμένον ὅρον *λογοτεχνία* παρετηρήσαμεν ὅτι οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν τῶν εἰρημένων ἀτοπιῶν περιέχει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔκφρασιν τῆς προκειμένης ἐννοίας πληρέστατα ἐπαρκεῖ. Ἡ λέξις *λογοτεχνία* εἶνε παράγωγος ἐκ τοῦ *λογοτέχνης*, ὅπως ἡ *καλλιτεχνία* ἐκ τοῦ *καλλιτέχνης*, καὶ καθὼς καλλιτέχνης εἶνε ὁ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ (καλῆς) τέχνης παράγων καλά τινα ἔργα, οὕτως λογοτέχνης εἶνε ὁ διὰ τῆς τέχνης (τοῦ λόγου) παράγων καλὰ ἔργα. Ἡ δὲ ἀναλογία τῶν δύο ὀνομάτων δὲν εἶνε μόνον γραμματική, ἀλλὰ καὶ πραγματική· διότι πράγματι καὶ ὁ *Λογοτέχνης* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ *καλλιτέχνης*, πλὴν ὅτι ὁ μὲν ὡς μέσον μεταχειρίζεται τὸν λόγον, ὁ δὲ ἄλλα τινὰ ὑλικώτερα, τοὺς τόνους ὁ μουσικός, τὸ φῶς καὶ τὴν σκιὰν καὶ τὰ χρώματα ὁ ζωγράφος, τὸν λίθον ἢ τὸ μέταλλον ὁ γλύπτης κλ. Καὶ καθὼς ὁ καλλιτέχνης εἶνε τὸ γενικώτερον ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται ὁ μουσικός, ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης, ὁ ἀρχιτέκτων κ. ἄ. οὕτω καὶ ὁ λογοτέχνης περιλαμβάνει τὸν ποιητὴν (ἐπικόν, λυρικόν, δραματικόν) τὸν ἱστορικόν, τὸν ῥήτορα, τὸν μυθιστοριογράφον κ. λ. Παρατήρησε δὲ καὶ πόσον εὔπλαστος εἶνε ἡ λέξις εἰς παραγωγὴν ἄλλων, καὶ κατὰ τοῦτο ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὸ καλλιτέχνης, οἷον λογοτέχνης—λογοτεχνία — λογοτέχνημα — λογοτεχνικός. Εὐκολώτατα δὲ κατασκευάζομεν καὶ φράσεις εἰς ἔκφρασιν τῶν νοημάτων, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ προτεινόμενα «ἡ δεῖνα φυλὴ ἢ τὸ δεῖνα ἔθνος εἶνε λογοτεχνικώτερον ἄλλου, ἢ ἔχει πλουσιωτέραν λογοτεχνίαν· ἡ Λοκρικὴ ἢ ἡ Θεσ-

παλικὴ διάλεκτος δὲν ἀνεπτύχθη λογοτεχνικῶς» —ὁ κορυφαῖος τῶν Ἄγγλων λογοτεχνῶν εἶνε ὁ Σαίξπηρ — ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία ἔφθασεν ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμήν.

Τὴν ἀντίρρησιν ὅτι ὁ ὅρος *Λογοτεχνία* εἶνε ἐλλιπέστερος τοῦ ἀλλοφύλλου Littérature κατὰ τοῦτο ὅτι δὲν ἐκφράζεται δι' αὐτοῦ τὸ *γραπτὸν* τῶν προϊόντων τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, δὲν θεωροῦμεν σπουδαίαν διὰ τὸν ἑξῆς λόγον· εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι *λόγος* ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ διὰ ζώσης φωνῆς καὶ προφορικῶς ἐκφερομένη διάνοια. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ περιστάσεις, καθ' ἃς *λόγος* καὶ πληθυντικῶς *λόγοι* λέγονται καὶ τὰ διὰ τῆς γραφῆς ἀποτυπούμενα ἡμῶν διανοήματα. Παρέθεσεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὁ Κυπριανὸς τὸ παράδειγμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· προσθέτομεν ἡμεῖς τὴν σύνθετον λέξιν *λογοποιός*, ἥτις εἶνε σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν *λογοτέχνης*. Λογοποιὸς ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων οὐ μόνον ὁ πλάττων ψευδεῖς λόγους (εἰδήσεις) καὶ διασπείρων αὐτοὺς μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ γραπτοὺς λόγους (δικανικοὺς) ἢ διηγήσεις συντάττων, οὓς καὶ λογογράφους ἀπεκάλουν οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἡρόδοτος π. χ. (Β', 143) λογοποιὸν ὀνομάζει τὸν Ἑκαταῖον, τοῦ ὁποίου γραπτοὺς ἀνέγνωσε τοὺς λόγους, καὶ ὁ Πλάτων (Εὐθυδ. 289,Ε) λογοποιοὺς ὀνομάζει τοὺς συντάκτας τῶν δικανικῶν λόγων.

Σπουδαιότερον νομίζω τὸ ἑξῆς ζήτημα. Διὰ τῆς Λογοτεχνίας ποίαν Littérature θὰ ὀνομάζωμεν; τὸ σύνολον τῶν οἱωνδήποτε γραπτῶν πνευματικῶν προϊόντων, ἢ μόνον τὸ τῶν προϊόντων τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, τὸ διερμηνεῦον κυριώτατα τὴν ἰδιοφυΐαν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑνός τινος ἔθνους, τὸ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὀνομαζόμενον Nationalliteratur; Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω εἴπομεν ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ὅρου καὶ ἐκ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ εἶνε προφανὲς ὅτι διὰ τούτου ἐκφράζομεν τὸ σύνολον τῶν δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἑνός τινος ἔθνους ἢ τῶν ὡς τοιούτων θεωρουμένων κατά τινα περίοδον. Ἐν ἄλλοις λόγοις *λογοτεχνία* εἶνε ἡ τῶν Γερμανῶν Nationalliteratur. Ἀλλὰ τότε πῶς θὰ ὀνομάζεται τὸ σύνολον τῶν ἄλλων οἱωνδήποτε συγγραμμάτων, τῶν εἰς μίαν τινὰ ἐπιστήμην ἀναγομένων; πῶς δὲ τὸ τῶν περὶ ἑνός τινος θέματος πραγματευομένων; Ἐπειδὴ περὶ τῶν τελευταίων ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν καλῶς ἢ κακῶς ὁ ὅρος *βιβλιογραφία*, δυνάμεθα ἴσως νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ δεύτερον ἄθροισμα τῶν εἰδικῶν συγγραμμάτων τῶν εἰς μίαν τινὰ ἐπιστήμην ἀναγομένων, ἂν δὲν προτιμᾷ τις νὰ ὀνομάζῃ τοῦτο *γραμματολογίαν*, οὕτως ὥστε νὰ ἔχωμεν χάριν τῶν παρὰ Γερμανοῖς τριῶν ἀποχρώσεων τῆς Literatur τριαδιάφορα ὀνόματα, *Λογοτεχνίαν*, *Γραμματολογίαν*, *Βιβλιογραφίαν*.

Ι. Παντάζιδης

ΔΟΥΒΡΟΦΣΚΗΣ

Διήγημα Α. Πούσκιν.—Μετάφρ. ἐκ τοῦ ρωσσικοῦ

[Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμ. φύλλον.]

ΙΖ'

Ἡ νεᾶνις ἅμα ἐγερθεῖσα, ἀνελογίσθη ὅλην τὴν φρίκην τῆς θέσεώς της. Ἡ θαλαμηπόλος της προσκληθεῖσα ἀπήντησεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις της, ὅτι ὁ πατήρ της ἀναχωρήσας ἀφ' ἑσπέρας ἐπέστρεψεν ἐξώρας, ὅτι ἔδωκεν αὐστηρὰς διαταγὰς νὰ μὴ τὴν ἀφήσωσι νὰ ἐξέλθῃ τοῦ θαλάμου της καὶ νὰ ἐμποδίσωσι πᾶσάν της ἀπόπειραν συγκοινωνίας μὲ τὰ ἔξω· ὅτι ὅμως δὲν φαίνονται διόλου ἑτοιμασίαι διὰ τὸν γάμον, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὁ ἱερεὺς διετάχθη νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ τοῦ χωρίου διὰ κανένα λόγον. Ταῦτα εἰποῦσα ἡ θεραπαινὶς ἀπῆλθεν, ἀφοῦ ἐκλείδωσεν ἐκ νέου τὴν θύραν.

Οἱ λόγοι τῆς ὑπηρετρίας ἀπεσκλήρυναν τὴν νεάνιδα. Ἡ κεφαλή της ἔκλιε, σφοδρὰ ταραχὴ τὴν κατέλαβε, ἀποφασίσασα δὲ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Δουβρόφσκην περὶ πάντων, ἐζήτει τρόπον πῶς νὰ στείλῃ τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κοίλωμα τῆς δρυός. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠκούσθη κρότος λιθαρίου ῥιφθέντος ἐπὶ τῆς ὑάλου τοῦ παραθύρου, καὶ ἡ νέα κόρη, παρατηρήσασα εἰς τὴν αὐλήν, εἶδε τὸν μικρὸν ἀδελφόν της νεύοντα αὐτῇ διὰ χειρονομιῶν. Γνωρίζουσα τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσίν του, ἐχάρη ἰδοῦσα τὸ παιδίον.

— Σάσα μου, διατί μὲ φωνάζεις;

— Ἤλθα, ἀδελφοῦλα, νὰ μάθω ἂν θέλεις τίποτε. Ὁ πατέρας εἶνε θυμωμένος, καὶ εἶπε νὰ μὴ σοῦ ὑπακούῃ κανένας· ἀλλὰ εἰπέ με ἂν σοῦ χρειάζεται τίποτε, καὶ ἐγὼ τὸ κάμνω πρὸς χάριν σου.

— Εὐχαριστῶ, ἀγαπητό μου παιδί. Ἄκουσε, γνωρίζεις τὴν βαλανιδιὰ μὲ τὸ κούφωμα κοντὰ εἰς τὴν σκιάδα;

— Τὴν γνωρίζω, ἀδελφοῦλα.

— Λοιπὸν ἂν μὲ ἀγαπᾷς, τρέξε ἐκεῖ γρήγορα καὶ βάλε αὐτὸ τὸ δακτυλίδι εἰς τὸ κούφωμα τοῦ δένδρου, ἀλλὰ πρόσεξε νὰ μὴ σὲ ἰδῇ κανείς.

Καὶ ῥίψασα τὸ δακτυλίδιον, ἔκλεισε τὸ παράθυρον.

Ὁ παῖς ἐπῆρε τὸ δακτυλίδιον καὶ διευθύνθη, τρέχων ὅλαις δυνάμεσι, πρὸς τὸ δένδρον, ὅπου καὶ ἔφθασε μετὰ τινα λεπτά. Ἐκεῖ ἐστάθη ὅπως ἀναπνεύσῃ, ἔρριψε τὸ βλέμμα του πανταχοῦ, καὶ ἔβαλε τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κοίλωμα, ἠθέλησε δὲ ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου τὴν ἀδελφήν του, ὅτε αἴφνης πυρρόθριξ καὶ ῥακένδυτος παῖς,

ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μέρους τῆς σκιάδος, ἐπλησίασε τὴν δρῦν, καὶ ἐβύθισε τὴν χεῖρά του εἰς τὸ κοίλωμα. Ὁ Σάσας ταχύτερος σκιούρου, ἐρρίφθη ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τὸν ἐκράτησε.

— Τί κάμνεις ἐδῶ; τῷ εἶπεν ἀπειλητικῶς.

— Καὶ τί σὲ μέλει ἐσένα; ἀπήντησεν ὁ παῖς, προσπαθῶν νὰ φύγῃ.

— Ἄφησε αὐτὸ τὸ δακτυλίδι, κοκκινότριχε, ἐφώνει ὁ Σάσας, ἢ θὰ σὲ διορθώσω καθὼς ξέρω.

Ἀντὶ ἀπαντήσεως, ἐκεῖνος τῷ κατέφερε γρόνθον ἐπὶ τοῦ προσώπου. Ὁ Σάσας ὅμως δὲν τὸν ἀφῆκεν, ἀλλ' ἐκραύγαζεν ὅσον ἠδύνατο ἰσχυρότερα.

— Κλέπται, κλέπται, τρέξετε!

Τὸ παιδίον ἐπροσπάθει νὰ φύγῃ. Ἐφαίνετο κατὰ δύο ἔτη μεγαλείτερον τοῦ Σάσα καὶ πολὺ ἰσχυρότερον, οὗτος ὅμως ἦτο πλέον εὐκίνητος. Ἐπάλαισαν ἐπί τινα λεπτά, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ πυρρόθριξ ὑπερίσχυσε, καὶ ῥίψας κατὰ γῆς τὸν Σάσαν, τὸν ἥρπασεν ἐκ τοῦ λαιμοῦ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην στιγμήν, χεὶρ ἰσχυρὰ τὸν ἥρπασεν ἐκ τῆς κόμης, καὶ ὁ κηπουρὸς Στέφανος, ἐγείρας αὐτόν, τὸν ἐκράτησε μετέωρον δύο τρεῖς σπιθαμὰς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους.

—Ἀ! κοκκινότριχο ζῶο, εἶπεν ὁ κηπουρός· πῶς τολμᾷς μωρέ νὰ κτυπᾷς τὸ μικρὸ ἀφεντικό;

Ὁ Σάσας ἐν τῷ μεταξὺ ἠγέρθη.

— Ἂν δὲν μ' ἔπιανες ἀπὸ τῆς μασχάλαις, εἶπε, δὲν θὰ μὲ καταπονοῦσες. Δόσε γρήγορα τὸ δακτυλίδι καὶ φύγε.

— Περίμενε, ἀπήντησεν ὁ πυρρόθριξ, ποιήσας δὲ ἀπότομον περιστροφικὴν κίνησιν ἠλευθέρωσε τὴν χαίτην του ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Στεφάνου, καὶ ἐτράπη εἰς φυγήν, ἀλλ' ὁ Σάσας τὸν κατέφθασε, καὶ ὠθήσας αὐτὸν ὄπισθεν, τὸν ἔρριψε χαμαί, ὁ δὲ κηπουρός, συλλαβὼν αὐτὸν ἐκ νέου τὸν ἔδεσε.

— Δόσε τὸ δακτυλίδι, ἐφώνει ὁ Σάσας.

— Περίμενε, ἀφεντικό, εἶπεν ὁ Στέφανος· τώρα τὸν πηγαίνομε εἰς τοῦ ἐπιστάτη, καὶ ἐκεῖνος τὸν διορθόνει.

Ὁ κηπουρὸς ὡδήγησε τὸν αἰχμάλωτον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Σάσα, μετ' ἀνησυχίας βλέποντος τὰ ἐσχισμένα καὶ κηλιδωμένα φορέματά του. Αἴφνης καὶ οἱ τρεῖς εὑρέθησαν ἐνώπιον τοῦ Τρογεκούρωφ, διευθυνομένου πρὸς τὸ ἱπποστάσιον.

— Τί τρέχει; ἠρώτησε τὸν Στέφανον.

Ὁ Στέφανος ἐν συντομίᾳ διηγήθη τὸ συμβάν.

Ὁ Τρογεκούρωφ τὸν ἠκροάσθη μετὰ προσοχῆς.

— Ἐσύ, ἀγυιόπαιδο, εἶπεν ἀποταθεὶς πρὸς τὸν Σάσαν, διατί ἐπιάσθης μαζῆ του;

— Αὐτὸς ἔκλεψε τὸ δακτυλίδι ἀπὸ τὸ κούφωμα, πατέρα· προστάξετε νὰ τὸ δώσῃ.

— Τί δακτυλίδι; ἀπὸ τί κούφωμα;

— Ποῦ ἡ ἀδελφή μου μέ... ἐκεῖνο τὸ δακτυλίδι...

Ὁ Σάσας συγχυσθεὶς ἐσιώπησε. Ὁ Τρογεκούρωφ συνωφρυώθη καὶ εἶπε κινῶν τὴν κεφαλήν.

— Ἐδῶ εἶνε ἀνακατωμένη ἡ Μάσα. Ὁμολόγησέ τα ὅλα εἰδεμὴ θὰ σὲ δώσω μὲ τὴν βέργαν παρὰ μίαν τεσσαράκοντα.

— Μὰ τὸν Θεόν, πατέρα, ἐγώ... πατέρα... Ἡ ἀδελφή μου δὲν μὲ εἶπε τίποτε, πατέρα.

— Στέφανε! Πήγαινε καὶ κόψε με μίαν καλὴν βέργαν.

— Σταθῆτε, πατέρα, σᾶς τὰ λέγω ὅλα. Σήμερον ἔτρεχα εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ἡ ἀδελφή μου ἄνοιξε τὸ παράθυρο, καὶ ἔρριψε ἕνα δακτυλίδι ὄχι ἐπίτηδες, καὶ ἐγὼ τὸ ἔκρυψα εἰς τὸ κούφωμα, καί... καί... αὐτὸς ὁ κοκκινότριχος ἤθελε νὰ τὸ κλέψῃ.

— Δὲν τὸ ἔρριψεν ἐπίτηδες, ἐσύ ἤθελες νὰ τὸ κρύψῃς;. . . Στέφανε! πήγαινε νὰ φέρῃς τὴν βέργαν.

— Πατέρα, περιμένετε, σᾶς τὰ λέγω ὅλα. Ἡ ἀδελφή μου μ' ἐπρόσταξε νὰ τρέξω εἰς τὴν βαλανιδιὰ καὶ νὰ βάλω τὸ δακτυλίδι εἰς τὸ κούφωμά της· ἐγὼ ἔτρεξα καὶ τὸ ἔβαλα, καὶ αὐτὸ τὸ κακόπαιδο...

Ὁ Τρογεκούρωφ, στραφεὶς πρὸς τὸ κακόπαιδον, τὸ ἠρώτησεν αὐστηρῶς:

— Τίνος εἶσαι;

— Εἶμαι δοῦλος τῶν ἀφεντάδων Δουβρόφσκηδων, ἀπήντησεν.

Τὸ πρόσωπον τοῦ Τρογεκούρωφ ἐσκυθρώπασεν.

— Ἐσύ, φαίνεται, δὲν μὲ θέλεις δι' ἀφεντικό σου — καλά. Καὶ τί ἔκαμνες εἰς τὸν κῆπόν μου;

— Βατόμορα ἐσύναζα.

— Ἀ! ὁ δοῦλος ὁμοιάζει τὸν ἀφέντη· κατὰ τὸν μαστρογιάννη καὶ τὰ κοπέλλια του. Καὶ μήπως ἡ βαλανιδιὰ κάμνει βατόμορα; ἤκουσες ποτέ σου;

Ὁ παῖς οὐδὲν ἀπήντησεν.

— Πατέρα, προστάξετε νὰ δώσῃ τὸ δακτυλίδι, εἶπεν ὁ Σάσας.

— Σιώπα, Ἀλέξανδρε! ἀπεκρίθη ὁ πατήρ του· μὴ λησμονεῖς ὅτι θὰ σὲ τιμωρήσω, πήγαινε εἰς τὸ δωμάτιόν σου· ἐσύ, ἀλλοίθωρε, μοῦ φαίνεσαι ἔξυπνος· ἂν μὲ τὰ εἰπῆς ὅλα, δὲν θὰ σὲ δείρω, σοῦ δίνω ἀκόμη καὶ πέντε καπίκια νὰ πάρῃς καρύδια. Δόσε τὸ δακτυλίδι καὶ πήγαινε.

Ὁ παῖς, ἀνοίξας τὴν χεῖρα, ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐκράτει τίποτε.—Εἰδεμή, θὰ σοῦ κάμω ἐκεῖνο ποῦ δὲν περμένεις. Ἐμπρός!

Ὁ παῖς δὲν ἀπήντησεν, ἀλλ' ἵστατο κάτω νεύων, καὶ μὲ ὕφος ὅλως βλακῶδες.

— Καλά! εἶπεν ὁ Τρογεκούρωφ, κλειδώσατέ τον πουθενά, καὶ προσέχετε μὴ φύγῃ, ἀλλέως σᾶς ψήνω ὅλους.

Ὁ Στέφανος ὡδήγησε τὸ παιδίον εἰς τὸν περιστερεῶνα καὶ τὸ ἔκλεισεν ἐκεῖ, ὁρίσας φύλακά του τὴν γραῖαν πτηνοτρόφον Ἀγαθήν.

— Ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, ὅτι αὐτὴ ἔχει σχέσεις μὲ τὸν κατηραμένον Δουβρόφσκην. Ἀλλ' ἂν πράγματι ἐζήτησε τὴν βοήθειάν του—διενοεῖτο ὁ Τρογεκούρωφ διερχόμενος τὸ δωμάτιον καὶ ὀργίλως συρίζων «ἡ βροντὴ ἂς ἠχήσῃ τῆς νίκης...» Ἐγὼ τοὐλάχιστον εἶμαι εἰς τὰ ἴχνη του, καὶ τώρα δὲν θὰ μᾶς φύγῃ· θὰ ὠφεληθῶμεν ἀπὸ αὐτὸ τὸ περιστατικόν... Οὔ! νὰ καὶ κουδουνάκι· δόξα τῷ Θεῷ, φαίνεται ἔρχεται ὁ ὑπαστυνόμος. Ἂς φέρουν ἐδῶ τὸ παιδί.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀμαξα ἐστάθη εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ὁ γνωστός μας ὑπαστυνόμος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον μὲ τὰ ἐνδύματα πλήρη κονιορτοῦ.

— Λαμπρὰ εἴδησις! εἶπεν ὁ Τρογεκούρωφ· συνέλαβα τὸν Δουβρόφσκην.

— Δόξα τῷ Θεῷ, ἐξοχώτατε! εἶπενὁ ὑπαστυνόμος μὲ χαράν. Καὶ ποῦ εἶνε;

— Δηλαδὴ ὄχι τὸν Δουβρόφσκην, ἀλλὰ ἕνα τῆς συμμορίας του. Τώρα θὰ τὸν φέρουν· αὐτὸς θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ πιάσωμεν τὸν ἀρχηγόν του. Νά τον.

Ὁ ὑπαστυνόμος περιμένων νὰ ἴδῃ φοβερόν τινα ληστήν, ἐξεπλάγη εἰς τὴν θέαν μικροῦ παιδίου ἀσθενοῦς ἐξωτερικοῦ. Μετ' ἀπορίας προσέβλεψε τὸν Τρογεκούρωφ, ἀναμένων ἐξηγήσεις. Ὁ Τρογεκούρωφ, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ τι περὶ τῆς θυγατρός του, διηγήθη τὸ συμβὰν τῆς πρωΐας.

Ὁ ὑπαστυνόμος τὸν ἠκροάσθη μετὰ προσοχῆς, παρατηρῶν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸ ἀγυιόπαιδον, τὸ ὁποῖον ὑποκρινόμενον τὸν βλάκα, ἐφαίνετο οὐδόλως προσέχον εἰς ὅ,τι περὶ αὐτὸ συνέβαινε.

— Ἐπιτρέψατε, ἐξοχώτατε, νὰ σᾶς ὁμιλήσω κατ' ἰδίαν, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ ὑπαστυνόμος.

Ὁ Τρογεκούρωφ τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸ πλησίον δωμάτιον, οὗ ἔκλεισε τὴν θύραν.

Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐξῆλθον εἰς τὴν αὐλουσαν, ὅπου ὁ δεσμώτης ἵστατο περιμένων τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης του.

— Ὁ αὐθέντης ἤθελε, τῷ εἶπεν ὁ ὑπαστυνόμος, νὰ σὲ κλείσῃ εἰς τὴν φυλακήν, νὰ σὲ μαστιγώσῃ, καὶ ἔπειτα νὰ σὲ ἐξορίσῃ· ἀλλὰ ἐγὼ τὸν παρεκάλεσα καὶ σ' ἐσυγχώρησε. Λύσατέ τον!

Ἔλυσαν τὸν παῖδα.

— Εὐχαριστήσε λοιπὸν τὸν αὐθέντην, εἶπεν ὁ ὑπαστυνόμος.

Τὸ παιδίον ἐπλησίασε τὸν Τρογεκούρωφ, καὶ ἠσπάσθη τὴν χεῖρά του.

— Πήγαινε στὸ σπίτι, τῷ εἶπεν οὗτος, καὶ ἄλλην φορὰν νὰ μὴ κλέπτῃς βατόμορα εἰς τὰ κουφώματα τῶν δένδρων.

Ὁ παῖς ἐξῆλθεν, ἐπήδησεν εὔθυμος ἐκ τοῦ παραθύρου, καὶ ὥρμησε τρέχων διὰ τοῦ πεδίου πρὸς τὴν Κηστενηέφκαν. Φθάσας εἰς τὸ χωρίον, ἔστη ἐνώπιον τῆς πρώτης ἑτοιμορρόπου καλύβης, καὶ ἔκρουσε μικρὸν παράθυρον, τὸ ὁποῖον ἠνοίχθη, καὶ γραῖά τις ἐφάνη,

— Γιαγιά, ψωμί! εἶπε τὸ παιδίον, ἀπὸ τὸ πρωΐ δὲν ἔφαγα, καὶ πεθαίνω τῆς πείνας.

— Ἀ! ἐσὺ εἶσαι, Μῆτρο; καὶ ποῦ ἐγύριζες διαβολάκι; ἠρώτησεν ἡ γραῖα.

— Ὕστερα σοῦ τὰ λέγω· σὲ παρακαλῶ ψωμί!

— Ἔμπα μέσα.

— Δὲν ἔχω καιρόν, γιαγιά, πρέπει νὰ τρέξω ἀκόμα εἰς ἕνα μέρος· ψωμί, γιὰ τὸ Χριστό, ψωμί.

— Ἀκάθιστο πρᾶμμα, ὑπεγόγγυσεν ἡ γραῖα· νά, πάρε ἕνα κόμμάτι· καὶ διὰ τοῦ παραθύρου τῷ ἔδωκε τεμάχιον μέλανος ἄρτου.

Ὁ παῖς τὸ ἐδάγκασεν ἀπλήστως καὶ μασσῶν ἀπεμακρύνθη.

Ἐν τούτοις τὸ σκότος ἐπήρχετο· ὁ Μῆτρος διευθύνετο πρὸς τὸ δάσος τῆς Κηστενηέφκας, φθάσας δὲ πλησίον δύο πευκῶν, ἱσταμένων ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ δάσους, ἐστάθη, ἔρριψε βλέμμα, ἐσύριξεν ὀξέως καὶ κατὰ διαλείμματα, εἶτα ἠκροάσθη. Ἐλαφρὸς καὶ διαρκὴς συριγμὸς ἠκούσθη εἰς ἀπάντησιν, ἄνθρωπός τις δέ, ἐξελθὼν τοῦ δάσους, ἐπλησίασε τὸν παῖδα.

ΙΗ'

Ὁ Τρογεκούρωφ περιεπάτει δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ εἰς τὴν αὔθουσαν, συρίζων τὸ ἀσμά του ἐντονώτερα τοῦ συνήθους. Ἡ οἰκία ὅλη εὑρίσκετο εἰς κίνησιν, οἱ ὑπηρέται ἔτρεχον, αἱ θεραπαινίδες ἐπίσης, εἰς δὲ τὴν αὐλὴν συνωθεῖτο κόσμος. Εἰς τὸν θάλαμον τῆς δεσποινίδος, ἔμπροσθεν κατόπτρου, κυρία τις, περιστοιχιζομένη ὑπὸ θεραπαινίδων ἐστόλιζε τὴν ὠχρὰν καὶ ἀκίνητον Μαρίαν, ἧς ἡ κεφαλὴ ἔκλινε νωχελῶς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἀδαμάντων.. Ἐνίοτε ἀνεσκίρτα ἐλαφρῶς ὀσάκις ἀδέξιος χεὶρ τὴν ἐκέντα, ἀλλ' ἐσιώπα, ῥίπτουσα ἐπὶ τοῦ κατόπτρου βλέμμα οὐδὲν ἐκφράζον.

— Γρήγορα τελειώνετε; ἠκούσθη ἡ φωνὴ τοῦ Τρογεκούρωφ.

— Εἰς τὴν στιγμὴν, ἀπήντησεν ἡ κυρία.

— Μαρία Κυρίλλοβνα, σηκωθῆτε καὶ παρατηρήσατε, καλὰ τὰ καταφέραμεν;

Ἡ Μαρία ἠγέρθη χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ. Ἡ θύρα ἠνοίχθη.

— Ἡ νύμφη εἶνε ἕτοιμη, εἶπεν ἡ κυρία τῷ Τρογεκούρωφ, διατάξατε νὰ πλησιάσῃ ἡ ἄμαξα.

— Ὁ Θεὸς βοηθός! εἶπεν ὁ Τρογεκούρωφ, καὶ λαβὼν ἐκ τῆς τραπέζης εἰκόνα,

— Πλησίασε, Μάσα, τῇ εἶπε συγκεκινημένος· σὲ εὐλογῶ... Ἡ δύσμοιρος νεᾶνις ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας του, καὶ εἶπεν ὀλοφυρομένη:

— Πατέρα... πατέρα... ἀλλ' ἡ φωνή της ἐξέπνευσεν ἐπὶ τῶν χειλέων της. Ὁ πατήρ της

ἐσπευσμένως τὴν ηὐλόγησεν, εἶτα δὲ τὴν ἀνήγειρεν, καὶ τὴν ὡδήγησαν εἰς τὴν ἄμαξαν, ὑποστηρίζοντες αὐτήν. Γυνή τις, ἀντὶ μητρός, ἔλαβε θέσιν πλησίον της μετὰ μιᾶς θεραπαινίδος. Μετ' ὀλίγον ἔφθασαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἤδη εὑρίσκετο ὁ μνηστήρ, ὅστις ἐξῆλθεν εἰς προϋπάντησιν τῆς νύμφης, καὶ ἐξεπλάγη ἰδὼν τὴν ὠχρότητα καὶ τὴν παράδοξον αὐτῆς ὄψιν. Εἰσῆλθον ὁμοῦ εἰς τὸν ψυχρὸν καὶ ἔρημον ναόν, οὗ ἡ θύρα ἐκλείσθη. Ὁ ἱερεὺς ἐξῆλθε τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀμέσως ἤρξατο ἡ τελετή. Ἡ Μαρία οὔτ' ἔβλεπεν οὔτε ἤκουεν, ἀλλὰ μόνον περὶ ἑνὸς ἐσκέπτετο· περιέμενε τὸν Δουβρόφσκην, καὶ ἡ ἐλπὶς αὕτη οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὴν ἐγκατέλιπε. Ὅτε ὅμως ὁ ἱερεὺς ἀπετάθη πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς συνήθους ἐρωτήσεως, ἀνεσκίρτησε καὶ ἀπώλεσε σχεδὸν τὰς αἰσθήσεις, ἀλλ' ἐβράδυνεν ὅμως εἰσέτι, εἰσέτι ἀνέμενε. Ὁ ἱερεὺς πρὶν ἢ ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησίν της, ἐπρόφερε τὰς ἀμετακλήτους λέξεις.

Ἡ τελετὴ ἐπερατώθη. Ἡ νεᾶνις ἠσθάνθη τὸ ψυχρὸν φίλημα τοῦ μνηστοῦ συζύγου, ἤκουσε τὰ κολακευτικὰ συγχαρητήρια τῶν παριστάμενων, καὶ δὲν ἠδύνατο εἰσέτι νὰ πιστεύσῃ, μεθ' ὅλα ταῦτα, ὅτι ἡ ζωή της εἶχε διὰ παντὸς δεσμευθῆ, ὅτι ὁ Δουβρόφσκης δὲν ἔσπευσε πρὸς ἀπελευθέρωσίν της. Ὁ δοῦξ τῇ ἀπέτεινε θωπευτικῶς τὸν λόγον—ἀλλ' ἐκείνη δὲν τὸν ἤκουσε, ἐξῆλθεν δὲ ὁμοῦ τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὰ προπύλαια τῆς ὁποίας πολλοὶ χωρικοὶ τῆς Ποκρόφσκας ἦσαν συνηγμένοι. Τὸ βλέμμα της διέτρεξε πρὸς στιγμὴν τὸ πλῆθος, καὶ ἐκ νέου ἀνέλαβε τὴν προτέραν της ἀναισθησίαν. Οἱ νεόνυμφοι ἀνεχώρησαν ἀμέσως διὰ τὸ*** ὅπου, προπορευθείς, εὑρίσκετο ὁ Τρογεκούρωφ ἵνα τοὺς ὑποδεχθῇ.

Εὑρεθεὶς μόνος ὁ δοῦξ μετὰ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, οὐδαμῶς ἐταράχθη ἐκ τῆς ψυχρότητος τοῦ προσώπου της, ἀπέσχε δὲ τοῦ νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ μὲ δυσάρεστα φιλοφρονήματα καὶ γελοίας ἐρωτικὰς παραφοράς· οἱ λόγοι του ἦσαν ἁπλοῖ, οὐδεμίαν ἀπαιτοῦντες ἀπάντησιν. Τοιουτοτρόπως διέτρεξαν περὶ τὰ δέκα βέρστια· οἱ ἵπποι ἔτρεχον ταχύτατα δι' ἐγκαρσίων ὁδῶν, καὶ ἡ ἄμαξα ἐταλαντεύετο μόλις ἐπὶ τῶν ἀγγλικῶν αὐτῆς ἐλατήρων· Αἴφνης ἠκούσθησαν κραυγαὶ καταδιώξεως· ἡ ἄμαξα ἐσταμάτησε καὶ ὅμιλος ὡπλισμένων ἀνδρῶν τὴν περιεκύκλωσε. Ἄνθρωπός τις, φέρων προσωπίδα, ἤνοιξε τὴν θυρίδα ἐκ τοῦ μέρους ὅπου ἐκάθητο ἡ νεαρὰ δούκισσα καὶ τῇ εἶπε:

— Εἶσθε ἐλευθέρα! ἐξέλθετε.

— Τί σημαίνει τοῦτο; ἀνέκραξεν ὁ δοῦξ, ποῖος εἶσαι;...

— Εἶνε ὁ Δουβρόφσκης, ἀπήντησεν ἡ δούκισσα.

Ὁ δοῦξ οὐδαμῶς συγχυσθείς, ἐξήγαγε τοῦ θυλακίου του πιστόλιον καὶ ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ προσωπιδοφόρου λῃστοῦ. Ἡ δούκισσα ἔρριψε κραυγήν, καὶ μετὰ ῥίκνης ἐκάλυψε διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον. Ὁ Δουβρόφσκης εἶχε πληγωθῆ εἰς τὸν ὦμον, καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσε. Ὁ δοῦξ, αὐτοστιγμεὶ ἐξήγαγε δεύτερον πιστόλιον, ἀλλὰ δὲν τῷ ἐδόθη καιρὸς νὰ πυροβολήσῃ ἐκ νέου· αἱ θυρίδες ἠνοίχθησαν, καὶ πολλαὶ ἰσχυραὶ χεῖρες τὸν ἔσυραν ἔξω τῆς ἁμάξης καὶ τὸν ἀφώπλισαν. Μάχαιραι ἐξέλαμψαν ἐπ' αὐτοῦ, ὁ Δουβρόφσκης ὅμως διέταξε νὰ μὴ τὸν ἐγγίσωσι, καὶ οἱ σκυθρωποὶ σύντροφοί του ὑπεχώρησαν.

— Εἶσθε ἐλευθέρα! ἐπανέλαβεν ὁ Δουβρόφσκης, ἀποταθεὶς πρὸς τὴν ἀτυχῆ δούκισσαν.

— Ὄχι, ἀπήντησεν ἐκείνη· εἶνε ἀργά! εἶμαι σύζυγος τοῦ δουκός.

— Τί λέγετε; ἀνέκραξεν ἐν ἀπελπισίᾳ ὁ Δουβρόφσκης· ὄχι! δὲν εἶσθε σύζυγός του, σᾶς ἠνάγκασαν, σεῖς ποτὲ δὲν συγκατενεύσατε.

— Συγκατένευσα, ὡρκίσθην, εἶπεν ἐντόνως ἐκείνη. Ὁ δοῦξ εἶνε σύζυγός μου, διατάξετε νὰ τὸν ἐλευθερώσουν, καὶ ἀφήσατέ με μετ' αὐτοῦ. Δὲν σᾶς ἠπάτησα, σᾶς ἐπερίμενα μέχρι τελευταίας στιγμῆς. Ἀλλὰ τώρα, σᾶς λέγω, εἶνε ἀργά. Ἀφήσατέ μας.

Ὁ Δουβρόσφκης ὅμως δὲν ἤκουε πλέον. Ὁ ἐκ τῆς πληγῆς του πόνος, καὶ αἱ ἰσχυραὶ ψυχικαὶ συγκινήσεις παρέλυον τὰς δυνάμεις του, καὶ κατέπεσε παρὰ τοὺς τροχοὺς τῆς ἁμάξης· οἱ λῃσταὶ τὸν περιεκύκλωσαν, λαβόντες δὲ τὰς διαταγάς του τὸν ἀνεβίβασαν ἐφ' ἵππου, δύο ἐξ αὐτῶν τὸν ὑπεστήριζαν, ἐνῷ τρίτος ἔσυρεν ἐκ τοῦ χαλινοῦ τὸν ἵππον, καὶ πάντες ἀνεχώρησαν, ἀφήσαντες τὴν ἄμαξαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, τοὺς ἀνθρώπους δεδεμένους, τοὺς ἵππους ἀπεζευγμένους, ἀλλ' οὐδὲν ἁρπάσαντες, καὶ μὴ χύσαντες οὐδὲ βανίδα αἵματος πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος τοῦ ἀρχηγοῦ των.

ΙΘ'

Ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ δάσους, ἐπὶ στενοῦ λειμῶνος, ὑψοῦτο μικρὸν ἐκ χώματος ὀχύρωμα, συγκείμενον ἐκ προχώματος καὶ τάφρου, ὄπισθεν τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο ὀλίγαι σκηναὶ καὶ τινες καλύβαι. Εἰς τὴν αὐλήν, πολλοὶ ἄνδρες, οὓς ἐκ τοῦ ποικίλου ἱματισμοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ ὁπλισμοῦ των ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ ἐκλάβῃ ὡς λῃστάς, ἔτρωγον, καθήμενοι ἀσκεπεῖς, περὶ τὴν ἀδελφικὴν χύτραν. Ἐπὶ τοῦ προχώματος, παρὰ μικρὸν τηλεβόλον, εἷς φρουρός, καθήμενος, ἐπιδιώρθωνε τὸ ἔνδυμά του, χειριζόμενος τὴν βελόνην μετὰ τέχνης δεικνυούσης πεπειραμένον ῥάπτην, ἀνὰ πᾶσαν δὲ στιγμὴν ἔρριπτε τὸ βλέμμα του εἰς τὰ πέριξ.

Μολονότι τὸ οἰνοφόρον ἀγγεῖον συχνάκις μετεδίδετο ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, παράδοξος σιγὴ ἐπεκράτει μεταξὺ τοῦ ὁμίλου. Μετὰ τὸ φαγητόν, οἱ λῃσταὶ ἠγείροντο, εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, καὶ προσηύχοντο· τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς

σκηνάς των, ἕτεροι δὲ διεσπάρησαν εἰς τὸ δάσος ἢ ἐξηπλώθησαν ν' ἀναπαυθῶσι κατὰ τὸ ρωσσικὸν ἔθος.

Ὁ φρουρός, περατώσας τὴν ἐργασίαν του, ἐτίναξε τὸ ἔνδυμά του οὗ ἐθαύμασεν ἐπ' ὀλίγον τὸ ἐπίρραμμα, ἐνέπηξεν ἐπὶ τῆς χειρίδος τὴν βελόνην, καὶ καθήσας ἐπὶ τοῦ τηλεβόλου ὡς ἐφ' ἵππου, ἔψαλε μεγαλοφώνως τὸ παλαιὸν μελαγχολικὸν ᾆσμα :

Μικρόμου δάσος πράσινο, γιὰ πάψε νὰ βοΐζῃς.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ θύρα μιᾶς τῶν σκηνῶν ἠνοίχθη, καὶ γραῖα καθαρῶς καὶ μὲ ἐπιτήδευσιν ἐνδεδυμένη, ἐφάνη ἐπὶ τοῦ κατωφλίου.

— Παῦσε, Στέφο, τῷ εἶπεν ὀργίλως· ὁ ἀφέντης κοιμᾶται καὶ σὺ ξελαρυγγίζεσαι· οὔτε συνείδησι ἔχετε, οὔτε λυπᾶσθε.

— Συχώρεσέ με, Πετρόβνα, ἀπήντησεν ὁ Στέφος· καλά, δὲν τραγουδῶ πλιά, ἂς κοιμᾶται ὁ ἀφέντης, νὰ γείνῃ καλά. Ἡ γραῖα ἀπῆλθεν, ὁ δὲ Στέφος ἤρχισε νὰ περιπατῇ ἐπὶ τοῦ προχώματος.

Ἐντὸς τῆς σκηνῆς, ἐξ ἧς εἶχεν ἐξέλθῃ ἡ γραῖα, ὄπισθεν σανιδωτοῦ διαφράγματος, ὁ Δουβρόφσκης πληγωμένος ἀνεπαύετο ἐπὶ ψυχρᾶς κλίνης. Ἐνώπιόν του, ἐπὶ μικρᾶς τραπέζης, ἔκειντο τὰ πιστόλιά του, ὑπὲρ τὸ προσκεφάλαιον δὲ ἐκρέματο ἡ σπάθη του. Βαρύτεμοι τάπητες ἐστόλιζον τοὺς τοίχους καὶ τὸ ἔδαφος τῆς καλύβης, εἰς μίαν γωνίαν δὲ εὑρίσκετο γυναικεῖον ἀργυροῦν καλλυντήριον, καὶ ἐν κάτοπτρον. Ὁ Δουβρόφσκης ἐκράτει εἰς τὴν χεῖρα βιβλίον ἀνοικτόν, οἱ ὀφθαλμοί του ὅμως ἦσαν κεκλεισμένοι, καὶ ἡ γραῖα, ῥίπτουσα ἐκ διαλειμμάτων ἐπ' αὐτοῦ τὸ βλέμμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ ἂν ἐκοιμᾶτο, ἢ ἂν μόνον ἐσκέπτετο.

Ἀΐφνης ὁ Δουβρόφσκης ἀνεσκίρτησε. Ταραχὴ ἐγένετο εἰς τὸ ὀχύρωμα, ὁ δὲ Στέφος, πλησιάσας εἰς τὸ παράθυρον, ἀνέκραξε.—Ἀφέντη Βλαδίμηρ' Ἀνδρεΐτζ! οἱ σύντροφοι κάνουν σημεῖο, πῶς μᾶς ζητοῦνε.

Ὁ Δουβρόφσκης ἠγέρθη τῆς κλίνης, καὶ ἁρπάσας τὸ ὅπλον του, ἐξῆλθε τῆς σκηνῆς. Οἱ λῃσταὶ θορυβωδῶς συνωθοῦντο εἰς τὴν αὐλήν, εἰς τὴν θέαν του δὲ βαθεῖα σιγὴ ἐπεκράτησε.

— Ὅλοι εἶνε ἐδῶ ; ἠρώτησεν ὁ Δουβρόφσκης.

— Ὅλοι· μόνον οἱ φύλακες λείπουν, ἀπήντησαν.

— Εἰς τὰς θέσεις σας! διέταξεν ὁ Δουβρόφσκης, καὶ ἕκαστος ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὴν δι' αὐτὸν ὁρισθεῖσαν θέσιν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τρεῖς φρουροὶ ἐπλησίασαν τὴν αὐλείαν θύραν, καὶ ὁ Δουβρόφσκης, χωρήσας πρὸς αὐτούς·

— Τί τρέχει ; ἠρώτησε.

— Εἰς τὸ δάσος εἶνε στρατιῶται καὶ μᾶς περικυκλώνουν.

Ὁ Δουβρόφσκης διέταξε νὰ κλεισθῇ ἡ πύλη, ὑπῆγε δὲ ὁ ἴδιος νὰ ἐξετάσῃ τὸ τηλεβόλον. Ἀνὰ τὸ δάσος ἠκούσθησαν φωναί, ὁλονέν πλησιάζουσαι· οἱ λῃσταὶ ἄφωνοι περιέμενον. Ἀΐφνης τρεῖς τέσσαρες στρατιῶται ἐφάνησαν ἐκ τοῦ δάσους, καὶ ἀμέσως ἀπεσύρθησαν διὰ πυροβολισμῶν εἰδοποιήσαντες τοὺς συντρόφους των.

— Ἑτοιμασθῆτε! εἶπεν ὁ Δουβρόφσκης, καὶ μεταξὺ τῶν λῃστῶν ἐγένετο ταραχή, ἣν μετ' ὀλίγον διεδέχθη ἡσυχία. Τότε ἠκούσθη θόρυβος πλησιάζοντος στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, ὅπλα ἐξήστραψαν διὰ τῶν δένδρων, καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἄνδρες, ἐξελθόντες τοῦ δάσους ὥρμησαν κατὰ τοῦ προχώματος. Ὁ Δουβρόφσκης ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ τηλεβόλον· ἡ ἐκπυρσοκρότησις ἐπέτυχε—εἷς ἔπεσε νεκρός, ἕτεροι δὲ δύο ἐπληγώθησαν. Μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν ἐπῆλθε σύγχυσις, ἀλλ' ὁ ἀξιωματικὸς ἐρρίφθη ἐμπρός, οἱ στρατιῶται τὸν ἠκολούθησαν, καὶ ἐχύθησαν εἰς τὴν τάφρον. Οἱ λῃσταὶ ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτῶν, καὶ διὰ πελέκεων ὑπερήσπιζαν τὸ πρόχωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ στρατιῶται μανιώδεις ἀνερριχῶντο, ἀφοῦ ἀφῆκαν ἐν τῇ τάφρῳ εἴκοσι πληγωμένους ἐκ τῶν συντρόφων των. Τότε συνεπλάκησαν σῶμα πρὸς σῶμα, οἱ στρατιῶται ἦσαν ἤδη ἐπὶ τοῦ προχώματος, οἱ δὲ λῃσταὶ ἤρξαντο ἐνδίδοντες ὅτε ὁ Δουβρόφσκης πλησιάσας τὸν ἀξιωματικόν, τὸν ἐπιστόλισεν ἀνὰ μέσον τοῦ στήθους· ὁ ἀξιωματικὸς ἔπεσε, στρατιῶται τινὲς ἁρπάσαντες αὐτὸν ἀπεμακρύνθησαν διευθυνόμενοι πρὸς τὸ δάσος, οἱ λοιποὶ δὲ στερηθέντες τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἔπαυσαν πρὸς στιγμὴν μαχόμενοι. Οἱ λῃσταὶ ἀνέλαβον θάρρος, καὶ ὠφεληθέντες τῆς στιγμιαίας ἐκείνης ἀμηχανίας, ἀπέκρουσαν τοὺς στρατιώτας, οὓς ὤθησαν πρὸς τὴν τάφρον. Οἱ πολιορκηταὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν, οἱ δὲ λῃσταὶ μετὰ κραυγῶν τοὺς κατεδίωξαν. Ἡ νίκη ἦτο τελεία. Ὁ Δουβρόφσκης πεποιθὼς εἰς τὴν ὁλοσχερῆ τοῦ ἐχθροῦ ἀποσύνθεσιν, ἀνεχαίτισε τοὺς ἰδικούς του, καὶ κλεισθεὶς ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἐπλησίασε τὰς φρουράς, διατάξας δὲ νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ κανείς, παρήγγειλε νὰ συνάξωσι τοὺς πληγωμένους.

Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν τολμηρῶν λῃστειῶν τοῦ Δουβρόφσκη. Λαβόντες πληροφορίας περὶ τῆς θέσεως ἣν κατεῖχε, διηύθυναν κατ' αὐτοῦ λόχον στρατιωτῶν, μὲ διαταγὴν νὰ τὸν συλλάβωσι νεκρὸν ἢ ζῶντα. Ἄνθρωποί τού τινες συλληφθέντες εἶπον, ὅτι ὁ Δουβρόφσκης δὲν εὑρίσκετο μεταξὺ αὐτῶν. Οὗτος ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα, συνήθροισε πάντας τοὺς συνωμότας του, καὶ δηλώσας αὐτοῖς ὅτι προτίθεται νὰ τοὺς ἀφήσῃ διὰ παντός, τοὺς συνεβούλευσε ν' ἀλλάξωσι καὶ αὐτοὶ τρόπον ζωῆς.—Σεῖς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν μου ἐπλουτήσατε, τοῖς εἶπε· ὅλοι εἴσθε ἐφωδιασμένοι μὲ διαβατήρια, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐμπορεῖτε νὰ ζήσετε τοῦ λοιποῦ εἰς ὁποιονδήποτε μέρος μὲ τὸν κόπον σας καὶ τιμίως, ὅλοι ὅμως εἴσθε κακότροποι καὶ εἶνε πιθανὸν ὅτι δὲν θ' ἀφήσετε τὸ ἐπάγγελμά σας. Ταῦτα εἰπὼν τοὺς ἐγκατέλιπε, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ ἕνα μόνον. Οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων του ἤξευρε ποῦ κατέφυγε. Κατ' ἀρχὰς ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καταθέσεων αὐτῶν—γνωστῆς οὔσης τῆς πρὸς τὸν ἀρχηγόν των ἀφοσιώσεως τῶν λῃστῶν—καὶ ὑπέθετον ὅτι προσεπάθουν νὰ τὸν σώσωσιν· ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα τοὺς ἐδικαίωσαν. Ἐπιδρομαὶ πλέον δὲν ἠκούοντο, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ αἱ λῃστεῖαι εἶχον παύσῃ, καὶ αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἐλεύθεραι. Ἐξ ἑτέρων πηγῶν ἐγνώσθη, ὅτι ὁ Δουβρόφσκης εἶχεν ἐξέλθῃ τῶν συνόρων.

Π. Α. Α.

Ἐκ τινος μελέτης τοῦ Ἰουλίου Σμίδτ, τοῦ μακαρίτου διευθυντοῦ τοῦ ἡμετέρου Ἀστεροσκοπείου *περὶ σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι*, ἐκρίναμεν καλὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς ἑπομένας πληροφορίας, εἰς ἃς μέγιστον παρέχουσιν ἐνδιαφέρον αἱ ἐκ τοῦ τελευταίου φοβεροῦ σεισμοῦ ἐπελθοῦσαι καταστροφαὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους αὐτῆς.

ΣΕΙΣΜΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Τῷ ἐξετάζοντι τοὺς ἐν Ἑλλάδι σεισμοὺς τὸ πρῶτον ζήτημα ἀναφέρεται εἰς τὴν πολλὴν αὐτῶν συχνότητα, τὸ δεύτερον εἰς τὴν τοπικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν ἤτε εἰς τὰ κέντρα τῶν δονήσεων, τὸ τρίτον δὲ εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, τὸ εἶδος καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐν πολλαῖς περιπτώσεσι δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τοὺς αὐτόχθονας σεισμοὺς ἀπὸ τῶν ξένων, πολλάκις δὲ συμβαίνει ἵνα σεισμοί, ὧν τὰ κέντρα κεῖνται ἐν Κρήτῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὰ κύματα τῶν δονήσεων αὐτῶν ἐκτείνωσι καὶ μέχρις Ἑλλάδος.

Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς ἑξῆς λεγομένοις τὰς εἰδήσεις δίδομεν ὅπως ὑπάρχουσι, τὰς ἡμέρας τῶν σεισμῶν ἀναγράφοντες καθόλου περὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως περὶ Ἀθηνῶν· ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1859, ὅτε ἐπεχείρησα τὴν συστηματικὴν συλλογὴν ὅλων τῶν εἰδήσεων, διότι αἱ πρότερον ἀπομεμονωμέναι καὶ σπάνιαι εἰδήσεις εἶναι πρὸς τὸν παρόντα ἡμῶν σκοπὸν ἄνευ ἀξίας.

Ἡμέραι σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι 1859—1876	Ἡμέραι σεισμῶν ἐν Ἀθήναις	Καταστρεπτικοὶ ἢ λίαν ἐπικίνδυνοι σεισμοί
1859 — 37	7	—
1860 — 59	9	—
1861 — 58	2	1
1862 — 95	8	1
1863 — 54	2	—
1864 — 39	8	—
1865 — 60	15	—
1866 — 53	6	1
1867 — 204	15	3
1868 — 87	11	1
1869 — 49	13	1
1870 — 130	34	5
1871 — 212	6	3
1872 — 167	10	2
1873 — 114	15	2
1874 — 166	18	1
1875 — 21	6	1
17 ἔτη 1605	ἡμ. 185	22

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου συνάγεται συμπέρασμα τέως ἄγνωστον εἰς πάντας. Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ καταλεγῇ ἐν ταῖς χώραις ταῖς συχνοτάτους ἐχούσαις σεισμούς.

Ἐν 17 ἔτεσιν ὑπελογίσθησαν κατ' ἐλάχιστον ὅρον 1605 ἡμέραι μετὰ σεισμῶν, κατ' ἔτος λοιπὸν ἡμέραι 90 μέχρις 100· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε βεβαίως ἐλάχιστος ἐὰν ἀναλογισθῇ τις πόσον ὀλίγαι εἰδήσεις καθίστανται ἡμῖν γνωσταί. Ἐν μόναις Ἀθήναις παρετηρήθησαν ἐντὸς 17 ἐτῶν 185 σεισμοί, τούτων δὲ οἱ πλεῖστοι ἐσημειώθησαν ὑπ' ἐμοῦ. Κατὰ μέσον ὅρον δύναταί τις λοιπὸν νὰ προσδοκᾷ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατ' ἔτος 10 μέχρις 11 ὅλως ἀσθενεῖς σεισμούς. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι 22 τοὐλάχιστον σεισμοὶ μεγάλης δυνάμεως, ἑπτὰ δ' αὐτῶν τοὐλάχιστον ἐπήνεγκον καταστροφὰς σπουδαιοτάτης σημασίας.

Ἐὰν ἐντὸς 17 ἐτῶν ἑπτάκις κατεστράφησαν χῶραι, πολλοὶ δὲ ἄνθρωποι ἐθανατώθησαν ἢ ἐπληγώθησαν, ἐκ τούτου δύναταί τις νὰ ὑπολογίσῃ τὴν πληθὺν τῶν ἀπωλειῶν, ὅσαι ἀπὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐταλαιπώρησαν τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης. Μεμονωμέναι ἀκούονται μόνον περὶ τούτου φωναὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Χαιρωνείας, τῆς Κορώνης καὶ ἄλλων χωρῶν. Οὐχὶ ἐλάσσονες εἶνε αἱ καταστροφαὶ ἐν Φωκίδι, ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, περὶ ὧν ἐν τοῖς τελευταίοις 10 ἔτεσι καὶ ὁ κύριος Σάθας ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ ἐργασίαις μετέδωκεν ἀξιολόγους σημειώσεις.

Θὰ καταλέξω ἐνταῦθα τοὺς μεγάλους καὶ ἐπικινδύνους σεισμοὺς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης χάριν ὑπομνήσεως· παρατηρῶ δὲ ὅτι αἱ χρονολογίαι δίδονται κατὰ τὸ νεώτερον ἡμερολόγιον.

1817 Αὐγ. 23. Καταστροφὴ τοῦ Αἰγίου, μέγας σεισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, πλημμύρα τῆς θαλάσσης ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ.

1837 Μαρτ. 20 Σεισμὸς ἐν Ὕδρᾳ καὶ καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα.

1846 Ἰουν. 6–10. Ἰσχυρὸς σεισμὸς ἐν Μεσσηνίᾳ.

1853 Αὐγ. 18. Καταστροφὴ τῶν Θηβῶν· σεισμὸς καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα.

1853 Σεπτ. 29. Μέγας σεισμὸς ἐν Βοιωτίᾳ, Εὐβοίᾳ καὶ Ἀττικῇ.

1856 Ὀκτ. 12. Μέγας σεισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, μετὰ καταστροφῶν καὶ ἐν Θήρᾳ.

1858 Φεβρ. 21. Καταστροφὴ τῆς Κορίνθου, σεισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα.

1861 Δεκ. 26. Μέγας σεισμὸς ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Φωκίδι, πλημμύρα θαλάσσης ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ.

1862 Ἀπρ. 26. Σπουδαῖος σεισμὸς ἐν Μεσσηνίᾳ.

1865 Ἀπρ. 10. Σεισμὸς ἐν Μεσσηνίᾳ.

1867 Φεβρ. 4. Καταστροφὴ ἐπὶ τῆς Κεφαλληνίας, σεισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα.

1867 Σεπτ. 19-20. Σεισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, πλημμύραι θαλάσσης κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Κυκλάδας.

1867 Ὀκτ. 22-28. Ἐπικίνδυνος σεισμὸς ἐν Σκοπέλῳ.

1868 Ὀκτ. 4. Ἐπικίνδυνος σεισμὸς ἐν Σκιάθῳ.

1869 Δεκ. 28. Ἐπὶ μέρους καταστροφὴ ἐν Λευκάδι.

1870 Αὐγ. 1. Μεγάλη καταστροφὴ ἐν Φωκίδι μέχρι τέλους τοῦ 1870· σεισμοὶ μὴ ἀπαριθμηθέντες.

1870 Ὀκτ. 25. Καταστροφὴ τῆς Ἀμφίσσης.

1871 Ἰαν. 25. Ἰσχυρὸς σεισμὸς ἐν Μήλῳ.

1871. Μεγάλοι σεισμοὶ ἐν Ἀμφίσσῃ Μαρτ. 17, Μαΐου 5, Ἰουν. 22, Ἰουλ. 12, Αὐγ. 30, Σεπτ. 12, Ὀκτ. 4, 5, 21.

1871 Σεπτ. 23. Ἐπικίνδυνοι δονήσεις ἐν Κεφαλληνίᾳ.

1872 Σεπτ. 2, Ὀκτ. 23. Ἐν Ἀμφίσσῃ.

1873 Ἰαν. 7, Φεβρ. 24, Μαρτ. 15. Ἐν Ἀμφίσσῃ.

1873 Μαρτ. 9. Ἐν Σκοπέλῳ, λίαν ἰσχυροί.

1873 Ἰουλ. 27. Ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Σολυγείᾳ καὶ Σοφικῷ.

1873 Ὀκτ. 25. Ἐν Ἤλιδι καὶ ἐπὶ τῆς Ζακύνθου.

1874 Μαρτ. 28. Ἐν Ἐρετρίᾳ.

1875 Ἀπρ. 14. Ἐν Κυπαρισσίᾳ.

Τοσοῦτον πολυπληθεῖς εἶνε λοιπὸν ἐν Ἑλλάδι οἱ σεισμοί, τοσοῦτον δὲ συχναὶ αἱ μεγάλαι δονήσεις αἵτινες διενήργησαν πολλάκις λυπηροτάτας καταστροφάς, ἐξολοθρεύσασαι ὅλας χώρας μετὰ ἑκατοντάδων ἀνθρώπων. Πρὸς τοιαύτας καταστροφὰς εἰς τὸν φυσιοδίφην παρίσταται πρῶτον καθῆκον ἵνα παράσχῃ πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὅλου κύκλου τῶν φαινομένων, εἰς δὲ τὴν Κυβέρνησιν ἐπιβάλλεται σπουδαιοτάτη, τέως οὐδέποτε προσηκόντως ἐκτιμηθεῖσα ἀσχολία, τοιαύτας ἐρεύνας ὅση δύναμις νὰ ὑποστηρίζῃ.

Κατὰ τὴν συνήθη γνώμην ὑπολαμβάνονται οἱ σεισμοὶ ὡς ἐν ἀμέσῳ συναφείᾳ πρὸς τὰς ἐκρήξεις τῶν ἡφαιστείων. Τὰ γεγονότα ὅμως καθόλου, καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν σεισμῶν ἰδίᾳ μαρτυροῦσιν, ὅτι τοιοῦτος σύνδεσμος δὲν ὑφίσταται. Καὶ συμβαίνει μὲν ἐνίοτε ἕνα ἐκρηγνύμενα ἡφαίστεια παραγάγωσιν ἐλαφροὺς τοπικοὺς σεισμούς, πάντη ὅμως ὀλίγοι μεγάλοι δονισμοὶ εἶνε γνωστοί, ὧν τὸ κέντρον νὰ δύναται νὰ ἀναζητηθῇ ἐν ἡφαιστείοις. Τὰ κέντρα τῶν μεγίστων σεισμῶν συχνότατα δὲν κεῖνται ἐν ἡφαιστειούχῳ ἐδάφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ τιτανώδει μορφώσει τῆς γῆς, καὶ ἐν πολλαῖς περιπτώσεσι κεῖνται μακρὰν ἐνεργῶν ἢ ἀπεσβεσμένων ἡφαιστείων.

Ὁ σεισμὸς εἶνε καθολική τις καὶ ἀδιάλειπτος πλανητικὴ ἐνέργεια τοῦ σώματος τῆς γῆς. Αἱ ἐκρήξεις τῶν ἡφαιστείων εἶνε ἀπομεμονωμένον καὶ κατὰ πολὺ ἐλάσσονος ἀξίας φαινόμενον, ὅπερ δύναται ἐνίοτε νὰ παρομαρτῆται καὶ ὑπὸ τοπικῶν δονήσεων. Ἅπαντες οἱ μεγάλοι καὶ ὀνομαστοὶ εὐρωπαϊκοὶ σεισμοὶ δὲν εἶνε σύγχρονοι ἐκρήξεων ἐν Ἰσλανδίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἔχουσι δὲ τὰ κέντρα αὐτῶν μακρὰν τῶν ἡφαιστείων ἐκείνων. Μόνη δὲ ἡ καταστροφὴ τῆς Κατάνης (1694) ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῇ Αἴτνῃ. Ἅπασαι αἱ ἐκρήξεις ἐν Θήρᾳ παρηκολουθοῦντο ὑπὸ τοπικῶν μικροῦ λόγου ἀξίων δονισμῶν, οἱ δὲ ἐπικίνδυνοι αὐτόθι σεισμοὶ εἶχον, ὡς καὶ τῷ 1856, τὸ κέντρον αὐτῶν ἐν Κρήτῃ ἢ ἀλλαχοῦ. Ἡ εἰδικὴ ἔρευνα τῶν ἀπὸ τοῦ 1859 συλλεγεισῶν εἰδήσεων περὶ σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπέδειξέ μοι ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δεκαέξ τοὐλάχιστον διάφοροι περιφέρειαι δονήσεων ἢ κέντρα σεισμῶν ὑπάρχουσι, ταῦτα δὲ πιθανὸν ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος νὰ ἦσαν ἐνεργά, ἢ μόνον κατ' ὀλίγον νὰ μετεβλήθη ἡ θέσις αὐτῶν. Ἅπαντα δὲ σχεδὸν κεῖνται ἐν τῇ τιτανώδει διαμορφώσει τῆς γῆς καὶ εἶνε ταῦτα·

1) Σκίαθος.
2) Σκόπελος.
3) Ἐρέτρια.
4) Θῆβαι.
5) Ἄμφισσα-Δελφοί.
6) Μεταξὺ Αἰγίου καὶ Γαλαξειδίου.
7) Κόρινθος.
8) Ὕδρα-Πόρος.
9) Μεσσηνία.
10) Ἦλις.
11) Ζάκυνθος.
12) Κεφαλληνία.
13) Λευκάς.
14) Κέρκυρα.
15) Μῆλος.
16) Μεσημβρινῶς τῶν Κυθήρων.

Καί τινα μὲν τῶν σημείων, καθ' ὅσον ἐγὼ ἠδυνήθην νὰ διαγνώσω ταῦτα, δύνανται νὰ εἶνε ἀβέβαια, ἀλλὰ λείπουσι βεβαίως καὶ ἱκανά, ἄ-

τινα ὕστερον θὰ ἐξευρεθῶσι. Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ ἀποστάσεως 8 μέχρι 10 μιλίων δὲν ἔχουσιν οὐδὲν κέντρον σεισμοῦ γειτονικόν, ἐφ' ὅσον δὲ εἶνε γνωστόν, οὐδέποτε ἔπαθε σπουδαίως ὑπὸ σεισμῶν, εἰ καὶ ἴχνη αὐτῶν παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν στηλῶν τῶν ναῶν. Αἱ ἐνέργειαι αὗται πιθανὸν νὰ χρονολογῶνται ἀπὸ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς κατὰ Ἰούλιον τοῦ 551. Πότε οἱ ναοὶ τῶν Δελφῶν, τῆς Νεμέας καὶ Ὀλυμπίας κατέπεσαν ἐκ σεισμοῦ δὲν διεσώθη ἡμῖν ἐκ παραδόσεως.

ΘΕΑΤΡΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Τὸ θέατρον, ὡς γνωστόν, ἀνέκαθεν ἐθεωρήθη ἄριστον πρὸς μόρφωσιν τῶν ἠθῶν μέσον· ἡ τοῦ δράματος ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ λαοῦ ὑπῆρξε πάντοτε μείζων παντὸς ἄλλου φιλολογικοῦ εἴδους· τοῦτο δὲ ἦν ἐπόμενον. Τὸ δρᾶμα αἰσθητοποιοῦν ἐπὶ σκηνῆς καὶ τὰς μᾶλλον ἀφῃρημένας ἐννοίας καθιστᾷ αὐτὰς εὐλήπτους τῷ θεωμένῳ. Τὰ πρόσωπα ἄτινα ἀτελῶς καὶ ἀμυδρῶς ἠδύνατο ν' ἀναπαραστήσῃ διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τοῦ βιβλίου ὁ ἀναγνώστης, δρῶσι καὶ κινοῦνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ἔχουσι σάρκα καὶ ὀστᾶ καὶ φωνήν. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ δρᾶμα ὀλιγωτέραν ἀπαιτοῦν τοῦ πνεύματος ἔντασιν πρὸς ἀντίληψιν καὶ ὑπὸ σκηνογραφημάτων διακοσμούμενον, προσάληθες καὶ θεαματικὸν ἅμα αὐτὸ καθιστάντων, εἶνε προσιτώτατον εἰς τοὺς πολλούς, οἵτινες ἡσύχως ἐπὶ τοῦ ἐδωλίου των καθήμενοι βλέπουσι πρὸ αὐτῶν ἀναβιοῦντας ἄλλους χρόνους καὶ ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ παρορμῶνται εἰς ἔλεον, εἰς ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀγανάκτησιν, εἰς δάκρυα ἢ γέλωτα.

Ἕνεκα τούτου τὸ δρᾶμα τηλικαύτην ἐκρίθη ἀσκοῦν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ἐπίδρασιν. Πόσον δ'ἐκτιμᾶται κατ' ἀξίαν ἡ δύναμις αὐτοῦ ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τούτου· πρό τινων μηνῶν ἐν Γαλλίᾳ δρᾶμά τι ἐξ ὁμωνύμου μυθιστορήματος διασκευασθὲν ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῆς λογοκρισίας νὰ παρασταθῇ ὡς ἐμφορούμενον κοινωνιστικῶν ἀρχῶν, ἐν ᾧ τὸ μυθιστόρημα εἶχεν ἀφεθῇ ἐλεύθερον. Ἡ λογοκρισία ἐθεώρησεν ἐπικινδυνώτερον τοῦ βιβλίου τὸ δρᾶμα, διότι τοῦτο εἰς πολλοὺς ταὐτοχρόνως καὶ ὡς εἰπεῖν ἐπ' ἄπειρον ἠδύνατο νὰ μεταδίδῃ τὰς ἐν αὐτῷ ἰδέας. Ἡ σκηνὴ λοιπὸν θεωρεῖται προσφορώτατον βῆμα εἰς διάδοσιν πατριωτικῶν, ἠθικῶν ἢ κοινωνικῶν διδαγμάτων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι παρίσταντο εἰς τὴν διεκτραγῴδησιν τοῦ ὀλέθρου τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν μέχρι τῆς παραστάσεως τῶν δραμάτων τοῦ Ζαμπελίου, ἐν οἷς οἱ ἐπιζῶντες τοῦ 1821 ἀγωνισταὶ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἔβλεπον ἐξαιρομένην τὴν ἡρωϊκὴν ἐθελοθυσίαν τοῦ Διάκου καὶ τοῦ Μάρκου Βότσαρη, τὸ δρᾶμα ἐπὶ τοῦ γενεθλίου του ἐδάφους καὶ τὴν ψυχὴν ἀνύψωσε καὶ τὸ φρόνημα ἐκράτυνε. Τὸ θέατρον κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνους ὑπῆρξε τὸ μόνον σχολεῖον τοῦ λαοῦ· ἡ δὲ νεωτέρα ἡμῶν δραματοποιία νηπιάζουσα ἔτι καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ παράσχῃ ὑψηλὰς καλλογικὰς ἀπολαύσεις, καλαισθητικῶς ἄλλως τε καὶ τοῦ κοινοῦ νηπιάζοντος, ἀνεζωογόνει διὰ τῆς *Παραμονῆς* τοῦ Ραγκαβῆ, καὶ ἄλλων δραμάτων τοὺς ἀγῶνας τῶν μεγάλων τῆς Ἐπαναστάσεως ἢ πρὸ αὐτῆς ἀνδρῶν. Ἐξήγειρεν οὐχὶ ἀβρὰ ἀλλὰ γενναῖα κἂν αἰσθήματα· δὲν ἐκαλλιτέχνει ἀλλ' εἰργάζετο τοὐλάχιστον ἐπ' ἀγαθῷ.

Εἶτα προαχθέντες εἰς πολιτισμὸν εἴδομεν ἀνατέλλουσαν τὴν ἐποχὴν τῶν κωμειδυλλίων, τῶν ἀναισχύντων ἐπὶ σκηνῆς γυμνοτήτων καὶ κορδακισμῶν, τῶν βδελυρῶν βωμολοχιῶν, αἵτινες ἐκύλιον εἰς τὸν βόρβορον τιμὴν καὶ πατρίδα, πᾶν εὐγενὲς καὶ πᾶν ὅσιον. Ριπὴ διαφθορᾶς ἔπνευσεν ἐφ' ἡμᾶς ὡς ἀπὸ τέλματός τινος, ἐν ᾧ ἤδη ὡς τυφὼν ἀνέτρεπε μέγα καὶ ἰσχυρὸν Κράτος. Ὁ κάτω λαὸς ὅστις ἔμεινεν ἀπρόσβλητος ἐκ τοῦ νοσήματος ἀπέζη δι' ἐώλων δραματικῶν προϊόντων, ἅτινα εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε μετεκομίζοντο ἐκ τῶν ξένων φιλολογιῶν. Τί δὲ συνέβη ἐκ τούτου; Τὸ ἐν Ἀθήναις κοινόν, ὅπερ ἄλλοτε καὶ ὀλιγαριθμότερον ὂν καὶ ἧττον κατ' ἀναλογίαν ἀνεπτυγμένον συνετήρει ἰταλικὸν μελόδραμα καὶ δύο πολλάκις ἑλληνικοὺς θιάσους, νῦν μόλις ἕνα ἑλληνικὸν θίασον συντηρεῖ τὸ θέρος, τὸν χειμῶνα οὐδένα, καὶ παρὰ τούτου δὲ ὡς ὁ συνεθίσας εἰς τὰ δριμέα οἰνοπνευματώδη ποτὰ ἔχει ἀνάγκην καθ' ἑκάστην μεγαλειτέρας δόσεως ὅπως αἰσθανθῇ τέρψιν, ζητεῖ ὅσον οἷόν τε γυμνότερα ὕψους καὶ μεγάλων ἰδεῶν δραματικὰ ἔργα, κοινὰ δέ τινα καὶ τετριμμένα προωρισμένα διὰ τὸ ὄμμα καὶ οὐχὶ διὰ τὸ πνεῦμα, θεαματικὰ τερατολογήματα, οὐδὲ τὸν μεγαλοπρεπῆ κἂν διάκοσμον καὶ τὸ πολυτελὲς τῶν σκηνογραφιῶν ἔχοντα ὅπως θέλξωσι τὴν ὅρασιν. Ὅπως καὶ ἂν ᾖ, τὸ δρᾶμα κατῆλθεν ἐν πολλοῖς εἰς παιδαριώδη ἀπόλαυσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ παντόμιμοι οἵτινες ἄλλοτε δειλῶς ἐκρύπτοντο ἔν τινι γωνίᾳ ἐνεθρονίσθησαν ἐπισήμως ἐν τοῖς παριλισσίοις θεάτροις. Καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς μὴ βλέπων πλέον δρᾶμα τὸν Μάρκον Βότσαρην, μὴ ἀκούων πλέον τὸν *Φάουστ* μελόδραμα, βλέπει ἀμφότερα παντόμιμους, καὶ ἐντρυφᾷ ἐν τῇ βεβηλώσει μεγάλων πράξεων καὶ αἰσθημάτων καὶ χαρακτήρων. Ὅταν τις κρημνισθῇ, δὲν σταματᾷ καθ' ὁδόν, ἀλλὰ κυλινδεῖται, κυλινδεῖται ὁλονὲν ἕως οὗ καταπέσῃ χαμηλά, ὅσον τὸ δυνατὸν χαμηλότερα...

Πόσον κατέπεσε τὸ αἴσθημα καὶ τὸ φρόνημα τοῦ κοινοῦ παρ' ἡμῖν! Ἐν τινι δράματι τοῦ ἑλλη-

κοῦ θιάσου κακοῦργός τις ὑβρίζει, αἰκίζει, λακτίζει ἐπὶ σκηνῆς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, οἰκτρὸν ἀνάπηρον, ἀλλὰ τύπον τῆς ἀρετῆς, ἔχοντα ἐσωτερικὴν καλλονὴν ὅσην ἐξωτερικὴν ἀσχημίαν—ἐξαίσιον μῦρον ἐν προστύχῳ δοχείῳ.—Τὰ λακτίσματα ταῦτα συνοδεύονται διὰ βδελυρῶν ἐκφράσεων τοῦ κακούργου καὶ δι' ἀγγελικῆς ὑπομονῆς τοῦ πτωχοῦ ἀναπήρου· τὸ δὲ κοινὸν τί πράττει; δακρύει; ἀγανακτεῖ; ὄχι! γελᾷ, γελᾷ ἠλιθίως, γελᾷ ἀπανθρώπως· τὸ μόνον αἴσθημα ὅπερ ἐμπνέει αὐτῷ τὸ θέαμα ἐκεῖνο εἶνε ἡ γέλως! Σημειωτέον ὅτι ἡ κατὰ πλάσμα δυστυχία συγκινεῖ περισσότερον τῆς πραγματικῆς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶνε πολλῷ εὐαισθητότεροι κατὰ τὴν φαντασίαν παρὰ κατὰ τὴν καρδίαν, ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἐπὶ τῆς εἰκόνος οἰκτείρομεν φέρ' εἰπεῖν τὴν ἐπαιτίδα, ἣν ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ θὰ ἐβλέπομεν μετ' ἀδιαφορίας, συγκινούμεθα ἐκ τῆς συμφορᾶς ἥτις ἄλλως θὰ ἐνέπνεεν ἡμῖν ἀποστροφήν. Φαντάσθητε τώρα τὸ γελῶν ἐκεῖνο πλῆθος πρὸ τῆς αὐτῆς σκηνῆς ἐν τῇ ὁδῷ. Θ' ἀγανακτήσῃ ἀρά γε ἂν ἤδη τὸν μυσαρὸν κακοῦργον τύπτοντα τὸν ἐνάρετον χωλόν; ὄχι· θὰ καγχάσῃ, θ' ἀντιπαρέλθῃ...

Περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ οὐδείς, οὐδεὶς ἐμεριμνησέ ποτε, καὶ διὰ τοῦτο παριστάμεθα εἰς τὸ σκληρότατον θέαμα τὴν ἐπαύριον φοβερᾶς καταστροφῆς τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, νὰ βλέπωμεν ἀπαθεῖς τοὺς Ἕλληνας, μικροὺς καὶ μεγάλους. Ποῦ εἶνε ἡ γενναία τῆς καρδίας ὁρμή, ἡ εἰς αὐθορμήτους εἰσφορὰς ὑπὲρ τῶν ἀστέγων καὶ τῶν λιμωττώντων παρορμῶσα μεγαλεμπόρους καὶ χειρώνακτας, γέροντας καὶ παιδία, δεσποίνας καὶ θεραπαινίδας καὶ ἑνοῦσα πάσας τὰς τάξεις ἐν τῇ αὐτῇ φιλανθρωπίᾳ; Ταῦτα συμβαίνουσιν ἀλλαχοῦ· ἀλλὰ παρ' ἡμῖν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ καταιγίδος κατέρχεται ὁ ὑδραργυρος τοῦ βαρομέτρου, ἐν ἡμέραις συμφορᾶς καταδείκνυται πόσον χαμηλὰ εὑρίσκεται τὸ αἴσθημα τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀδελφότητος, τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης.

Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχὶ ἐκ πνεύματος ἀπαισιοδοξίας, ἀλλ' ἐκ πνεύματος ἐθνικοῦ πόνου. Ἐν ᾗ καταστάσει εὑρισκόμεθα ἂν μὴ ποιήσωμεν βαθεῖαν διάγνωσιν τῆς νόσου ἡμῶν, ἂν μὴ λάβωμεν τὸ θάρρος ν' ἀποκαλύψωμεν ταύτην, ἂν μὴ παύσωμεν αὐταπατώμενοι, εἴμεθα τέλεον κατεστραμμένοι. Μόνοι οἱ ἑτοιμοθάνατοι φοβοῦνται νὰ μάθωσι τί ἔχουσι καὶ εἰς μόνους τούτους ἀποκρύπτουσι τὸ παθημά των· ἀλλ' ἡμεῖς εἴμεθα πλήρεις ζωῆς καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβώμεθα τὴν ἀλήθειαν.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἡμῶν περὶ τῆς διανοητικῆς καταπτώσεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἐκφαυλίσεως, καλοῦμεν τοὺς δυσπιστοῦντας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν θέατρα τοῦ λαοῦ. Τὸ πλῆθος συνωστίζεται κατὰ τὴν εἴσοδον· τὰ θρανία πάντα πλήρη· οἱ θεαταὶ δὲν εἶνε μόνον ὄχλος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μεσαίας τάξεως καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἔτι·— διότι τὸ κακὸν μετεδόθη ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. — Μετὰ τοὺς παντομίμους καθ' οὓς χίλιοι καὶ δισχίλιοι Ἕλληνες θεῶνται μακαρίως τῶν νευροσπαστικῶν χειρονομιῶν ἀνθρώπων τινῶν ἐφ' ὧν, λέγεις, ἐπέσκηψε βωβότης, μετ' ἄσημνά τινα ᾄσματία διὰ σκωριώσης φωνῆς ᾀδόμενα ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' ἀπομάχου γαλλίδος, ἔρχεται ἡ κωμῳδία, ἡ περίφημος ἐκείνη κωμῳδία εἰς ἣν ἐντρυφᾷ τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν ἀγρυπνοῦν χάριν αὐτῆς καθ' ἑκάστην μέχρι τῆς δευτέρας καὶ τρίτης μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς προχείρως παριστώσης φαρμακεῖον ἢ ἀγοράν, ἐμφανίζονται οἱ ἠθοποιοί, ἔχοντες οὗτοι τὸ χάρισμα τοῦ λόγου. Εἰξεύρουσιν ὅτι ἡ κωμῳδία θ' ἀναφέρεται εἰς φαρμακεῖον ἢ εἰς ἀγορὰν· αὕτη εἶνε ἡ μόνη μελέτη των· τίποτε πλέον· τὰ ἄλλα θ' αὐτοσχεδιασθῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, κατὰ τὴν ἔμπνευσιν τῆς στιγμῆς. Εἷς ἐκ τῶν ἠθοποιῶν ῥίπτει εἰς τὸ μέσον μίαν φράσιν, ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος, στρώνει ὁ διάλογος, πλέκεται ἡ κωμῳδία. Ἐνίοτε εἷς τῶν θεατῶν ἀναφωνεῖ τι· ὁ ἠθοποιὸς ἀφίνει κατὰ μέρος τὴν συνομιλίαν του καὶ ἀπαντᾷ· συνάπτεται στιχομυθία μεταξὺ τοῦ ἠθοποιοῦ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ ἀκροατοῦ ἀπὸ τῆς πλατείας.

— Κρύος εἶσαι ἀπόψε, Κωστάκη! κράζει τις εὑρίσκων ἄνοστον τὴν κωμῳδίαν.

— Ἂς ἔπαιρνες ἕνα πάπλωμα νἄλθῃς! ἀποκρίνεται οὗτος καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν *ῥόλον* του,

Καὶ τὸ πλῆθος καγχάζει εὑρίσκον τοῦτο εὐφυές. Μεγαλειτέρα ἀσέβεια πρὸς κοινὸν εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Προσφέρουν εἰς αὐτὸ ὅ,τι τύχῃ, ὅπως τύχῃ, ὅ,τι φέρει ἡ στιγμή, ἄνευ μηδεμιᾶς μερίμνης. Ἐνίοτε ὁ κωμικὸς τοῦ ἑνὸς τῶν θεάτρων τούτων ἔχει ἐκλάμψεις τινὰς εὐφυΐας, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ οὗτος καὶ οἱ σύντροφοί του εἶνε βωμολόχοι ἄνοστοι, χλευασταὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἄνευ πνεύματος, πράττοντες δῆθεν καλήν τινα πρᾶξιν καὶ ἐκβάλλοντες τὴν γλῶσσάν των πρὸς τὸ κοινὸν ὅπως τὴν ἐμπαίξωσιν. Ἡ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τούτων ἐντύπωσις ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐξ ἀναταράξεως βορβόρου. Καὶ ὅμως τὸ κοινὸν συρρέει, κοινὸν πάσης ἀποχρώσεως, κοινὸν ἐκ πάντων τῶν ὀρόφων τοῦ κοινωνικοῦ ἐν ἐν Ἀθήναις οἰκοδομήματος, ἀνώτατοι τοῦ κράτους ὑπάλληλοι καὶ ρυπαροὶ ὑπάλληλοι κρεοπωλείων, δέσποινκι ἀποπνέουσαι μῦρα καὶ φοροῦσαι τρίχαπτα, ἀφεῖσαι ἡμιτελὲς τὸ γαλλικὸν των μυθιστόρημα, καὶ φεσαφόροι ἀποπνέουσαι μαγειρεῖον. Τὸ κακὸν μετεδόθη ὡς ἐπιδημία!...

Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἠθοποιοὶ ἀκούωσι τὴν ὀχλοβοὴν καὶ τὸν ὀρυμαγδὸν τῶν θεάτρων τούτων, πιθανὸν νὰ ζηλεύωσι τὴν συρροὴν ἐκείνην

τοῦ πλήθους. Ἀλλὰ γινώσκουσιν ἀράγε ὅτι οὗτοι ἀνέδειξαν αὐτά, ὅτι οὗτοι παρεσκεύασαν τὴν βασιλείαν αὐτῶν; Ἀπὸ τοῦ θεαματικοῦ τερατολογήματος καὶ τῆς χονδροειδοῦς *φάρσας* μέχρι τοῦ παντομίμου καὶ τῶν ἐξ ὑπογυίου κωμῳδιῶν ἡ ἀπόστασις δὲν εἶνε μεγαλειτέρα παρ' ὅσον ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῶν *Ὀλυμπίων* μέχρι τοῦ *Ποσειδῶνος* καὶ τοῦ *Ἄντρου τῶν Νυμφῶν*. Μέχρι τοσούτου κατεπέσαμεν, φόβος δὲ εἶνε μὴ τὰ θέατρα ταῦτα τοῦ λαοῦ μᾶς ῥίψωσι καὶ ἔτι χαμηλότερον, ἂν ὑπάρχῃ χαμηλότερον.

Ἀλλὰ εἰς τοῦτο δὲν πταίουσι μόνον οἱ ἠθοποιοί, πταίει καὶ τὸ κοινόν, πρὸ πάντων δὲ τοῦτο. Βεβαίως δὲν εἶνε ἀξιοθαύμαστοι οἱ χάριν κέρδους ἐξευτελίζοντες τὴν τέχνην των, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ὅταν ἐκλάβωμεν αὐτοὺς ὡς ἐπαγγελματίας, εἶνε συγγνωστέοι· τὸ κοινὸν πταίει, ὅπερ παρακινοῦν εἰς ἐξευτελισμὸν τῆς δραματικῆς τέχνης ἢ ἀνεχόμενον τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦτον, διαφθείρει τοὺς ἠθοποιοὺς διαφθειρόμενον εἶτα ἐντόκως ὑπ' αὐτῶν. «Ἕκαστος ἡμῶν, λέγει ὁ Charles Levêque ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς *Ἐπιστήμης τοῦ Καλοῦ*, ὅσην ὀλίγην ἐπίδρασιν καὶ ἂν ἀσκῇ διὰ τῆς σκέψεως, διὰ τοῦ λόγου ἢ τῆς διαγωγῆς του, δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν καλλιτεχνῶν... Ἂν ἐπικροτῶμεν βλέποντες ἐλεεινὴν εἰκόνα, ἂν ἀγοράζωμεν βδελυρὸν ἀγαλμάτιον, ἂν ἐξαντλῶμεν εἴκοσιν ἐκδόσεις ἀνηθίκου βιβλίου, διὰ τούτων λέγομεν ὡς εἰπεῖν εἰς τὸν καλλιτέχνην: Τοῦτο εἶνε τὸ καλόν! Ἐπανάλαβε τὸ ἴδιον ἔργον. Καὶ ὁ καλλιτέχνης ἀρχίζει ἐκ νέου.» Ναί, τὸ κοινὸν πταίει· ἀλλὰ ποῖον κοινόν; ποῦ εἶνε τὸ κοινὸν τὸ δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ σήμερον παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῆς τέχνης καθ' οἱανδήποτε αὐτῆς ἐκδήλωσιν; Πρὶν μορφώσῃ ἄλλους τὸ κοινὸν ἐμόρφωσε ἑαυτό; ἐρρόντισε κανεί, περὶ τοῦ κοινοῦ τούτου; Ὤ! ὡς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας εἴμεθα ἀξιοθρήνητοι· ἡ τοιαύτη δ' ἔλλειψις δὲν ἐκδηλοῦται περὶ τὴν ἐκτίμησιν μόνον τῶν ἠθοποιῶν καὶ τῶν δραμάτων ἀλλ' ἐν παντὶ καὶ πάντοτε, καὶ ἐν περιστάσεσι κρισίμοις, καὶ ἐν ἐθνικαῖς καὶ κοινωνικαῖς ἀνάγκαις, ὡς νῦν ἐν τῷ φοβερῷ σεισμῷ.

Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὀλέθρια εἰς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τὰ τοιαῦτα δράματα καὶ ἀκροάματα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἐξερχόμενοι τοῦ θεάτρου μετὰ τὴν παράστασιν τῶν *Περσῶν* τοῦ Αἰσχύλου ἔτρεχον εἰς τοὺς ναούς, ἔκρουον τὰς ἀπὸ τῶν βωμῶν ἠρτημένας ἀσπίδας κραυγάζοντες: *Πατρίς! Πατρίς!* Οἱ νεώτεροι Ἀθηναῖοι ἐξερχόμενοι τῶν *Ὀλυμπίων* ἢ τῶν θεάτρων τοῦ λαοῦ τί κραυγάζουσιν ἀρά γε, τί ἔχουσιν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς στήθεσι;

Α.Π.Κ.

Ο ΕΝΕΡΓΟΣ ΒΙΟΣ

[Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμ. φύλλον.]

Ἐνίοτε ἐκλέγομεν τὴν ἀργίαν ἐκ συστήματος, οὐχὶ πνεύματος ἀταξίας ἐμφορούμενοι ἀλλὰ τοὐναντίον πνεύματος μεγαλείου καὶ ἐλευθερίας. Ἀνεξάρτητοί τινες νομίζουσιν ὅτι πᾶν ἐπάγγελμα δεσμεύει τὸ ἄτομον, προσηλοῖ αὐτὸ εἰς μονοτόνους καὶ εὐτελεῖς ἀσχολίας, τὸ καθυποτάσσει εἰς δοξασίας στενὰς καὶ τετριμμένας, τέλος δ' ὅτι ἡ θετικὴ ἐργασία ἐξασθενίζει καὶ ταπεινοῖ τὸ πνεῦμα. Ἐν τούτοις ἐνυπάρχει τι τὸ ἀληθές. Πάντες παρετήρησαν πόσον οἱ διάφορα μετερχόμενοι ἐπαγγέλματα διαφέρουσι κατὰ τὰς ἰδέας, καὶ πόσον ὁ χαρακτὴρ μεταβάλλεται ὑπὸ τοῦ εἴδους τῆς ἀσχολίας· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τί μᾶλλον διάφορον ἰατροῦ, ἢ λογίου, στρατιωτικοῦ ἢ βιομηχάνου;

Πάντες οὗτοι οἱ ἄνδρες εἶχον τὰς αὐτὰς περίπου σκέψεις κατὰ τὴν νεότητά των· συναντῶνται μετὰ εἴκοσιν ἔτη· ἕκαστος ἔλαβε τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ φυσιογνωμίαν. Τὸ ἐπάγγελμα οὐ μόνον ἀπήμβλυνε τὸν ἄνθρωπον ἀλλ' ἀπήμβλυνε καὶ τὸ ἄτομον. Ἐν τισιν ἐπαγγέλμασιν ἐν οἷς ὁ ἄνθρωπος ἐνασκεῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ γενικῶς δύναται ν' ἀντιπαλαίσῃ ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἀλλὰ κ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔτι τὰ ὀλίγα γεγονότα ἅτινα κέκληται νὰ διαχειρίζηται ἐν τῷ κύκλῳ τῆς καθεκάστην ἀσχολίας του ἐμπαθίζουσιν αὐτὸν νὰ ἐκτείνῃ καὶ γενικεύσῃ τὰς ἰδέας του, ἡ δὲ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος δουλεία εἶνε πάντοτε ἐπαισθητή.

Εὐνόητον λοιπὸν ὅτι φιλόδοξά τινα πνεύματα ἀξιοῦσι νὰ διαφύγωσι τὸν ζυγὸν τοῦτον καὶ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των ἀπαρνούμενα πᾶν ἐπάγγελμα καὶ ἐκλέγοντα τὸν βίον τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ἤτοι ἀξιοῦσι νὰ μὴ ὑποβάλλωνται εἰς οὐδεμίαν ἀσχολίαν μόνιμον καὶ ἐπιβεβλημένην, νὰ μὴ ἐξαρτῶνται ἐκ τινος κυρίου, νὰ καλλιεργῶσι ποικίλως τὸ πνεῦμα αὐτῶν, νὰ μὴ ὦσι ξένοι πρὸς οὐδὲν οὐδὲ δεσμευμένοι εἰς οὐδέν· τοῦτο δὲ εἶνε, ὡς φαίνεται, τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας. Μεγαλοφυεῖς τινες ἄνδρες οὕτως ἔπραξαν καὶ δὲν μετενόησαν. Ὁ Καρτέσιος διηγεῖται ὅτι ἐπὶ ἐννέα τοῦ βίου του ἔτη, οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν εἰμὴ νὰ περιφέρηται τῇδε κακεῖσε τοῦ κόσμου προσπαθῶν νὰ ᾖ θεατὴς μᾶλλον ἢ ἠθοποιὸς τῆς παιζομένης κωμῳδίας.

Μετεχειρίσθη, προσλέγει, τὴν νεότητα αὐτοῦ εἰς τὸ περιοδεύειν, βλέπειν αὐλὰς καὶ στρατούς, συναναστρέφεσθαι μετ' ἀνθρώπων διαφόρων χαρακτήρων καὶ κοινωνικῶν τάξεων, ἀποκτᾶν ἐν πολλοῖς πεῖραν, δοκιμάζειν ἑαυτὸν ἐν ταῖς συντυχίαις ἃς παρεσκεύαζεν αὐτῷ ἡ τύχη, καὶ πανταχοῦ ποιεῖν περὶ τῶν πραγμάτων τοιαύτας σκέψεις ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ. Τίς δύναται

ν' ἀντείπῃ ὅτι τοῦτο εἶνε θαυμάσιον σχολεῖον, κατ' ἐξοχὴν διδακτικὴ προπαρασκευὴ εἰς τὰ ἐξαίρετα πνεύματα; Ἀλλ' ἀρά γε τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ βίου εἶνε ὠφέλιμον πρὸς πᾶν ἐπάγγελμα; Νομίζω ὅτι οὐχί. Μεγαλοφυής τις ἀνὴρ ὡς ὁ Καρτέσιος, ὁ Πασκὰλ δύναται νὰ διαγάγῃ τὸν ἐλεύθερον καὶ γενικὸν τοῦτον βίον κατὰ τὴν νεότητά του, ὅπως συγκεντρωθῇ ἰσχυρῶς εἰς ἔργον τι βαθύ· ἀλλὰ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων ἐπίκειται φόβος μὴ ἡ τοιαύτη περὶ πολλὰ κατατομὴ καὶ ἡ ἕξις τοῦ μὴ ἐνδιατρίβειν περὶ οὐδὲν καταστήσωσι τὸ πνεῦμα ἐπιπόλαιον καὶ ἐξασθενήσωσι τὴν δραστηριότητά του. Ὁ ἄνθρωπος ὅστις δὲν ἀντελήφθη τῶν πραγμάτων ἢ ἐν παρόδῳ μόνον ἔπραξε τοῦτο, ὅστις δὲν συνδέεται στενῶς μετὰ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου, δὲν δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι γινώσκει ἀληθῶς τί συμβαίνει περὶ αὐτόν. Εἰς οὐδὲν προσηλωμένος, βλέπει τὰ πάντα ἐλευθέρως, εἶνε ἀληθές, ἀλλ' ἔξωθεν. Ὅπως καλῶς κρίνῃ τις τὰ ἤθη χώρας τινὸς δὲν ἀρκεῖ νὰ περιοδεύῃ αὐτήν, ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψῃ. Ὅπως κατανοήσῃ τις τὸν βίον, δὲν ἀρκεῖ νὰ θεᾶται ἁπλῶς, ἀλλὰ δέον νὰ δρᾷ. Ἡ δὲ δρᾶσις ἀποτελεῖται ὑπὸ πράξεων ἀκριβῶν καὶ καθωρισμένων. Ὁ μὴ θέλων νὰ γίνῃ δρῶν πρόσωπον, ὡς λέγει ὁ Καρτέσιος, καὶ γινόμενος μόνον θεατὴς ἐπιζητεῖ τὸ εὐχερές· κρίνει δ' ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς· χειροκροτεῖ ἢ συρίζει χωρὶς νὰ παριστάνῃ καὶ οὗτος. Τοῦτο δύναται νὰ ὀξύνῃ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ φοβοῦμαι ὅτι ἐν τῷ βάθει ὑπάρχει πάντοτε τὸ κενόν. Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἀναφέρω τὰ μειονεκτήματα μὴ παραλείπων καὶ τὰ πλεονεκτήματα. Ἄλλως τε ἡ ἰσχὺς τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία δύνανται νὰ διαψεύσωσι πάσας τὰς προρρήσεις καὶ ν' ἀνατρέψωσι τοὺς κανόνας τῶν παρατηρητῶν.

Ἄλλο μειονέκτημα τῆς ἐλλείψεως ἐπαγγέλματος εἶνε ἡ ἀνία. Εἰσὶ δὲ δύο εἰδῶν ἀνίαι· ἡ μία μὲν συνισταμένη εἰς τὸ πράττειν δυσάρεστα, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὸ μηδὲν πράττειν. Ἕκαστος ἐξ ἡμῶν γινώσκει κάλλιστα τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῆς ἀνίας καὶ δὲν πιστεύω ν' ἀμφισβητῇ τις ὅτι τὸ δεύτερον εἶδος εἶνε πολλῷ σκληρότερον. Μοὶ φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ἄργος βίος ἐγκυμονεῖ τὴν τοιαύτην ἀνίαν. Ἀλλά, θὰ μοὶ εἴπῃ τις ὅτι ὁ βίος οὗτος δὲν συνίσταται εἰς τὸ μηδὲν πράττειν ἀλλ' εἰς τὸ πράττειν ὅ,τι ἂν ἀρέσκῃ ἑκάστῳ. Τοῦτο δέ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀναρόν. Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε τόσον εὔκολον καὶ τόσον ἁπλοῦν πρᾶγμα ὅσον κοινῶς ὑποτίθεται. Φαίνεται μὲν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε πάντοτε πρόθυμος εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι ἡδονήν, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ τῇ παρέχωμεν αὐτὴν ἐν ποικιλίᾳ ὅπως ᾖ ἐν ὑπερτάτῃ γηθοσύνῃ, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε μεγίστη πλάνη. Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε τόσον φυσικὴ πρὸς τὸ ὄν ἡμῶν, καὶ ἡ ψυχή, εἰς ἑαυτὴν ἐγκαταλειπομένη, εἶνε ἐπιρρεπεστέρα εἰς τὸ θλίβεσθαι μᾶλλον ἢ εἰς τὸ χαίρειν. Ὑπάρχουσιν ἄλλως δύο εἴδη ἡδονῆς: ἡ ἡδονὴ τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἡδονὴ τῆς διασκεδάσεως. Ἀλλ' ὁ ἄργος βίος δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ μήτε τὴν μίαν μήτε τὴν ἄλλην. Ὅπως ἡ δραστηριότης χορηγῇ εἰς ἡμᾶς ἀληθεῖς ἡδονάς, πρέπει νὰ ἔχῃ σκοπὸν ἀκριβῆ καὶ ὡρισμένον, νὰ ᾖ διαρκὴς καὶ καρτερική, νὰ αἰσθάνηται ἑαυτὴν ἐν προόδῳ καὶ ἀναπτύξει ὁσημέραι. Ἀλλ' οἱ ὅροι οὗτοι λείπουσιν ἀπὸ τοῦ ἀέργου βίου, δὲν ἐννοῶ δὲ διὰ τούτου τὸν ἀκηδῆ βίον, ἀλλὰ τὸν ἀσταθῆ καὶ ἐπιπόλαιον, ὅστις ἀπὸ τῶν ταξειδίων μεταπίπτει εἰς τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὰς ἐσπερίδας, ἀπὸ τοῦ χρωστῆρος εἰς τὴν γραφίδα, ἀπὸ τῶν ἱπποδρομιῶν εἰς τὴν θήραν. Διότι οἱ ἀφιερούμενοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν αὐτῶν ἢ τὴν συγγραφὴν βιβλίων, ἔχουσιν ἐπάγγελμα. Ἀλλ' οὔτε τὴν ἡδονήν, ἥτις γεννᾶται ἐκ τῆς διασκεδάσεως καὶ τῆς ἀναπαύσεως μετὰ τὴν ἐργασίαν γινώσκει κἂν ὁ ἄργος βίος. Τί θελκτικώτερον περιοδείας, ἐκδρομῆς εἰς τὴν ἐξοχήν, ἐπισκέψεως εἰς μουσεῖόν τι, δ' ἐκεῖνον ὅστις δὲν ἀπολαύει εὐχερῶς τῶν τέρψεων τούτων καὶ ὅστις ὑποκλέπτει ταύτας ἐκ βίου κανονικοῦ καὶ δεδεσμευμένου; Ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀποκτᾷ αὐτὰς ὁπόταν θέλῃ, δὲν εἶνε διασκεδάσεις ἢ ἀντιπερισπασμός, ἀλλ' ἀσχολία. Εἶνε ἡδονὴ δυναμένη ἔτι νὰ ᾖ εὐχάριστος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ θελκτική.

Νομίζω λοιπὸν ὅτι, μεταξὺ ἴσων καὶ πλὴν ἐξαιρέσεών τινων, περισσοτέρα εὐτυχία ὑπάρχει ἐν τῷ ἐνεργῷ βίῳ ἢ ἐν τῷ ἀέργῳ. Ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι τὸ ἐπάγγελμα εἶνε ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς ὀρέξεις καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἐνασκοῦντος αὐτό· διότι εἶνε σκληρότατον νὰ ᾖ τις καταδεδικασμένος εἰς ἔργον δι' ὃ δὲν αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἁρμόδιον. Ἓν τῶν μεγίστων τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθῶν τοὐναντίον, εἶνε νὰ αἰσθάνηταί τις ἀγάπην εἰς τὸ ἐπάγγελμα ὅπερ ἐξέλεξε. Ἀλλ' αἱ ηὐχαριστημέναι κλίσεις εἶνε τόσοι σπάνιαι ὅσον καὶ οἱ ἐξ ἔρωτος γάμοι. Οἱ ἄνθρωποι ἐκλέγουσιν ἐπάγγελμά τι, ὅπως νυμφεύονται σύζυγον, ἐκ κοινωνικοῦ ἔθιμου καὶ πρὸς ὠφέλειαν μᾶλλον ἢ ἐκ κλίσεως. Καὶ ἐν τῇ μιᾷ καὶ τῇ ἄλλῃ περιστάσει ἐλπίζουσι πολὺ εἰς τὴν ἕξιν ὅπως ἐπενέγκωσι τὴν ἀγάπην. Ἔρχεται δὲ πράγματι αὕτη ἀλλὰ ψυχρά, χαλαρά, ἀνίκανος ν' ἀντιστῇ εἰς τὰς δυσχερείας τοῦ ἐπαγγέλματος ὡς καὶ εἰς τὰς δυσχερείας τοῦ συζυγικοῦ βίου. Πόσον εὐτυχεῖς εἶνε τοὐναντίον οἱ ἀγαπῶντες τὰ καθήκοντα τοῦ ἐπαγγέλματος των καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ λέγωσι, ἀφ' οὗ ὑπέστησαν πάσας τὰς ἐξ αὐτοῦ δοκιμασίας: «Ἂν καὶ πάλιν ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξω ἓν ἐπάγγελμα, αὐτὸ θὰ ἐξέλεγον.» Ἀναμφιβόλως ὁ τὴν δήλωσιν ταύτην ποιῶν προστίθησι καθ' ἑαυτόν, ὅτι ἂν ἤρχιζεν ἐκ νέου τὸ στάδιόν του θὰ ἐβελτίου ὀλίγον τὰ πράγματα καὶ θὰ μετέβαλλε λεπτομερείας τινάς· ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εὐτυχῆ ἐπακόλουθα τοῦ σταδίου οὐδὲν ἀφαιροῦσιν ἐκ τῆς ἀξίας τοῦ ἐπαγγέλματος. Δύναταί τις νὰ τὸ ἀγαπᾷ ἐπίσης, ὡς ἀγαπᾷ ἄπιστόν τινα, ἧς αἱ παροδικαὶ ἀστάθειαι δὲν δύνανται νὰ καταστρέψωσι τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ τὰ θέλγητρα.

Ἀληθῶς, ἐν τοῖς μᾶλλον ἐκλεκτοῖς ἐπαγγέλμασι ὑπάρχει δεινὸν φοβερώτερον τῆς ἀποτυχίας, εἶνε δὲ τοῦτο ἡ μονοτονία. Τὸ πρὸς θεραπείαν ταύτης φάρμακον ἔγκειται ἐν ἡμῖν: πρέπει νὰ φροντίζωμεν περὶ ἀνακαινίσεως ἡμῶν αὐτῶν. Τινὰ τῶν ἐπαγγελμάτων, πράγματι, εἰσὶ τόσον μηχανικά, ὥστε ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται κατ' αὐτῶν καὶ τὸ μόνον κατὰ τῆς μονοτονίας τῆς ἐργασίας φάρμακον εἶνε ἡ ἕξις. Ἀλλ' εἰς τὰ μὴ μηχανικὰ ἐπαγγέλματα μέγα ἐλάττωμα ἐν γένει εἶνε ἡ εἰσαγωγὴ πλείονος τοῦ δέοντος κανονικότητος καὶ πειθαρχίας. Αἱ διευθύνσεις τῶν ἐργοστασίων πράττουσιν ἐνίοτε τὸ σφάλμα τοῦτο καὶ ζημιοῦνται. Τὸ μέγα πρόβλημα εἶνε νὰ κινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἔργον του καὶ οὐχὶ νὰ δεσμευθῇ εἰς αὐτό. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐν παντὶ εἶνε ἀπαραίτητος ἡ τάξις, ὑποστηρίζω μάλιστα ὅτι αὕτη εἶνε τὸ μέγα ἀγαθὸν τῶν ἐνεργῶν ἐπαγγελμάτων· ἄνευ δὲ ταύτης τῆς τάξεως ὁ βίος εἶνέ τι ἄνευ σκοποῦ καὶ συνοχῆς. Ἡ τάξις λοιπὸν προφυλάσσει ἀπὸ τὴν ἀνίαν, ἀλλ' ἡ λίαν στενὴ πειθαρχία προκαλεῖ τὴν ἀνίαν, καὶ τοῦτο λησμονοῦσι συχνάκις οἱ κυβερνῶντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ἐκ τοῦ ἄρχειν ἡδονὴ κλείει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν εἰς τὴν ἐκ τοῦ ὑπακούειν ἀνίαν.

Διὰ τούτων ἐφθάσαμεν εἰς ζήτημα πολλάκις ἀνακινηθὲν παρὰ τῶν ἀνθρώπων· τουτέστι πότερος βίος εἶνε συντελεστικώτερος εἰς εὐδαιμονίαν, βίος λίαν ἐνεργός, ποικίλος, πλήρης δράσεως, ἢ ἁπλοῦς καὶ μονότονος, πάντοτε ὅμοιος πρὸς ἑαυτόν, καὶ δεδεσμευσμένος εἰς κύκλον μονότονον πράξεων διηνεκῶς ὁμοιομόρφων; Δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν δι' ἐπιχειρημάτων εὐλόγων ὅτι καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ εἶνε συντελεστικὸς εἰς εὐτυχίαν. Τοῦτο δὲ εἶνε ἐν τῶν ζητημάτων ἐν οἷς φαίνεται ὅτι ἡ ἰδιοφυΐα ἑκάστου χρησιμεύει ὡς μόνον κριτήριον. Ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ποικιλία τις γεγονότων δὲν εἶνε ἐνίοτε ἀναγκαία ὅπως ἐξεγείρῃ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις· κατὰ δὲ τοῦτο ὁ ἐνεργὸς βίος δύναται νὰ ᾖ ὑπέρτερος τοῦ ἠρέμου. Ὁ τελευταῖος ἀπαιτεῖ ὑπερτέρας δυνάμεις τροφομένας οἴκοθεν καὶ μὴ ἐχούσας ἀνάγκην ἐξωτερικῆς ἐξεγέρσεως· ἀλλὰ συνήθως ὡς ἀποτέλεσμα ἔχει τὴν ἀπονάρκωσιν τοῦ πνεύματος, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κατ' ἐπίφασιν εὐζωΐα ἣν παρέχει εἶνε ἀπατηλή. Ἡ γλυκύτης ἐκείνη εἶνε δεδηλητηριασμένη· ἡ εὐάρεστος ἐκείνη χαύνωσις εἶνε ἔναρξις ὀλεθρίου ὕπνου, ὅστις πάλιν εἶνε ὁ πρόδρομος τοῦ θανάτου. Ὅταν ἡ ψυχὴ αἰσθάνηται ἑαυτὴν προσδεδεμένην ὑπὸ τῆς κλίσεως ταύτης τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀκινησίας, νομίζω ὅτι ὀφείλει νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὴν παντὶ σθένει, οὐχὶ ἀφρόνως ἐπιζητοῦσα ῥομαντικὰς περιπετείας, ἀλλὰ δημιουργοῦσα ποικίλα συμφέροντα, δυσχερείας, καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἔτι περισπασμούς· διότι τὰ πάντα εἶνε προτιμότερα τοῦ κενοῦ, ἡ δ' ἀνθρωπίνη ψυχὴ τοσοῦτον ἀλλοτρία εἶνε πρὸς τὴν ἀνάπαυλαν, ὥστε ἀποκτᾷ αὐτὴν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἰδίας αὐτῆς ζωῆς.

Ὑπάρχει εἴδός τι ἐνεργοῦ βίου, οὗ ὁ κύκλος εἶνε λίαν περιωρισμένος, καὶ οὗ αἱ πράξεις εἰσὶ πάντοτε αἱ αὐταί. Τοῦτο μάλιστα πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ἀποτελεῖ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς ἡμῶν. Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δεσμεύει ἕκαστον ἡμῶν εἰς σειρὰν πράξεων περιωρισμένων, ἕνεκα δὲ τῆς γενικῆς τῆς κοινωνίας τάξεως, τῆς ἕξεως τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀσφαλείας οἱ ἄνθρωποι μεταβάλλουσιν ὀλίγον θέσιν, ἀσχολίαν, καὶ ἔργον. Ἔτι δὲ ἡ περιπλοκὴ τῶν συμφερόντων εἰσήγαγεν ἐν πάσαις ταῖς ἐπιχειρήσεσι πληθὺν μικρῶν κανόνων καὶ λεπτολόγων προφυλάξεων, μικρὰν ἐνέργειαν ἀπολειπόντων εἰς τὴν ἀτομικὴν ἀρχεβουλίαν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ βίος καθίσταται ταυτοχρόνως ἐνεργὸς καὶ μηχανικός. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων, ἀρκούντως συντελεστικὴ εἰς εὐζωΐαν οὖσα, δὲν εἶνε πολὺ εἰς εὐτυχίαν, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτήν, τουτέστι εἰς τὴν δραστηρίαν καὶ ἐλευθέραν χρησιμοποίησιν πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Ἡ κανονικὴ καὶ στενὴ αὕτη δραστηριότης, ἥτις μονομερῶς μόνον ἀναπτύσσει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχήν, εἶνε προτιμοτέρα ἀναντιρρήτως τῆς ἀδρανείας καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων εἶνε ὠφελιμωτάτη, καθόσον ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ χρησιμοποιῶσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἀλλ' εἶνε φόβος μὴ ὑπὸ τὴν τοιαύτην δίαιταν αἱ ὑπέροχοι ψυχαὶ ἐξασθενῶσι καὶ σβεννύωνται. Πάντες οἱ σημασίαν τινὰ ἀποδίδοντες εἰς τὸ ἐξαίρετον τοῦ ὄντος αὐτῶν καθῆκον ἔχουσι νὰ καταπολεμῶσι τὸ κακὸν τοῦτο, οὐχὶ βεβαίως ἐξανιστάμενοι κατὰ τῆς κοινωνίας, ἥτις ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς εἶνε λίαν συνετή, ἀλλὰ προφυλάσσοντες μέρος τι αὐτῶν, ὅπερ ἡ ἐξωτερικὴ πειθαρχία νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ ὑποβάλῃ εἰς κανόνα.

Κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἀνίαν ταύτην ἣν προξενεῖ εἰς τὰς ἰσχυρὰς ψυχὰς ἡ κανονικὴ πειθαρχία τῆς ἐνεστώσης κοινωνίας πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀταξίας, ἐξ οὗ ὁ αἰὼν ἡμῶν τοσαῦτα ὑπέστη πολλάκις. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀόριστος ἀνία καὶ μεμψίμοιρος μελαγχολία. Εἶτα δὲ ἡ ἐξεγερθεῖσα φαντασία ἤρξατο ἀναπαριστῶσα τύπους ὑπερηφάνους καὶ ὧν ὁ κοινὸς χαρακτὴρ εἶνε ἡ κατὰ τῆς κοινωνίας πάλη. Ὁ Σίλλερ ᾄδει τοὺς *Ληστάς*, ὁ Βύρων τὸν *Πει-*

ρατήρ, ὁ Γκαῖτε τὸν *Προμηθέα*. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι, ἀπηυδηκότες πλέον ἐκ τοῦ πεζοῦ πνεύματος τῆς περιβαλλούσης αὐτοὺς κοινωνίας, ὀνειροπολοῦσι τὸν ἐν τοῖς δάσεσι, τὸν ἐπὶ τῶν θαλασσῶν, τὸν ἐπὶ τῶν βράχων, τὸν ἐν μέσῳ θυελλῶν βίον. Ἄλλα πνεύματα δὲν ἀρκοῦνται ὀνειροπολοῦντα· δρῶσιν, ἐπιζητοῦσιν ἐν ὑποχθονίαις συνωμοσίαις τὰς μυστηριώδεις συγκινήσεις αἵτινες ταράττουσι τὰς ποιητικὰς ψυχάς· ζητοῦσιν ἐν ταῖς μάχαις τῶν δημοσίων πλατειῶν τὸ πῦρ ἐκεῖνο τοῦ πυρετοῦ, ὅπερ φαίνεται εἰς αὐτοὺς ὡς ἀναβίωσις. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔχει πρὸς αὐτοὺς τὰ αὐτὰ θέλγητρα οἷα ὁ πράσινος τάπης εἰς τὸν χαρτοπαίκτην. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι αὗται εἶνε θλιβεραὶ καὶ ἐγκληματικαὶ χίμαιραι, ὅτι ἡ πυρετώδης ἐκείνη δραστηριότης ἥτις ἐπιλαμβάνεται πάντων πάντα θέλουσα νὰ καταστρέψῃ, εἶνε ψευδὴς δραστηριότης. Ὁ ἄνθρωπος οὐδαμῶς ἔχει ἀνάγκην ν' ἀνατρέψῃ τὰ περὶ αὐτὸν ὅπως ζήσῃ ἐλευθέρως. Ἡ ψυχή του εἶνε ἀρκούντως ἐλευθέρα καὶ ἀρκούντως εὐρεῖα ὅπως μὴ ἐξαντλῆται ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς δράσεως κανονικοῦ βίου. Καθῆκον ἡμῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶνε νὰ κατέχωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν ἐν τῇ τάξει τῶν πραγμάτων, νὰ πράττωμεν τὸ ὠφέλιμον καὶ πράττωμεν τοῦτο καλῶς· δικαίωμα δὲ ἡμῶν εἶνε τὸ νὰ διαφυλάξωμεν τὸν ἐσωτερικὸν ἡμῶν βίον.

Ὅθεν, εἰ καὶ εἶνε ἀληθὲς ἂν εἴπῃ τις ἐν γένει ὅτι ὁ ἐνεργὸς καὶ ποικίλος βίος εἶνε πρατιμότερος τοῦ χαύνου καὶ μονοτόνου, ἐν τούτοις ὑπάρχει εἶδός τι εἰρηνικοῦ καὶ ἁπλοῦ, ἀλλ' ἐνεργοῦ καὶ ὠφελίμου βίου, ὅστις ὑπὸ ἐξωτερικὸν μονότονον ἐμπεριλαμβάνει περισσοτέραν ζωὴν τοῦ ταραχώδους καὶ ἀτάκτου βίου. Ἡ δραστηριότης ὠφελεῖ τὴν ψυχήν, ἀλλ' ἡ ταραχὴ βλάπει αὐτήν. Δὲν πρέπει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄντος ἡμῶν νὰ ἐπασχολῶμεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν του. Ἐπιπολαία τις κίνησις, ἥτις μετάγει ἡμᾶς ἀπαύστως ἀφ' ἑνὸς φαινομένου εἰς ἕτερον, καὶ καθιστᾷ ἡμᾶς ἀλληλοδιαδόχως παίγνιον πάσης χιμαίρας, δὲν συνᾴδει περισσότερον πρὸς τὸν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου προορισμόν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸς τὴν εὐτυχίαν του, παρ' ὅσον ξηρὰ καὶ γυμνὴ ἀδράνεια καταστρέφουσα αὐτήν. Ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν συμφωνοῦσι ὁσάκις φιλονεικοῦσι ἂν προτιμητέα εἶνε ἡ ἀνάπαυσις ἢ ἡ κίνησις, δὲν συμφωνοῦσι διότι ὑπάρχουσι δύο εἴδη ἀναπαύσεως καὶ δύο εἴδη κινήσεως. Ἡ κίνησις δυνατὸν νὰ προκύψῃ ἐκ δράσεως ὠφελίμου καὶ κανονικῆς καὶ ἐξ ἀγόνου ταραχῆς. Δυνατὸν νὰ ἔχῃ τὴν αἰτίαν αὐτῆς ἐν ἡμῖν ἢ ἐκτὸς ἡμῶν· δύναται νὰ ᾖ τὸ σημεῖον τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων κυριαρχίας ἡμῶν ἢ τῆς ἐφ' ἡμῶν δεσποτείας τῶν πραγμάτων, τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν ἢ τῆς ἰσχύος. Ἐπίσης ὑπάρχει ἡσυχία τις, ἥτις εἶνε ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλη ἡσυχία ἥτις γεννᾶται ἐκ τῆς ἁρμονικῆς ἰσορροπίας πασῶν ἡμῶν τῶν δυνάμεων. Καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται ἑκουσίως παντὸς ἀγῶνος, δηλαδὴ τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου του, διὰ τῆς δευτέρας δὲ σώζει τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, παραιτούμενος τὰ θέλγητρα καὶ τὰς πομπὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου. Ὅπως ἐξέλθωμεν τῶν περιπλόκων τούτων δεδομένων, πρέπει οὐδὲ στιγμὴν νὰ λησμονῶμεν τὴν γενικὴν ἀρχήν: ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε εἰς εὐθὺν λόγον πρὸς τὸν πλοῦτον, τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν τάξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ βίου.

Paul Janet.

Κ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ὁ ἐν Ζακύνθῳ διευθυντὴς τῆς Ἀνατολικῆς Τηλεγραφικῆς Ἑταιρίας τῶν καλωδίων κ. Φόρστερ ἐπιστέλλει περὶ τοῦ σεισμοῦ εἰς τὴν αὐτόθι ἐκδιδομένην «Ἐλπίδα» τὴν ἑπομένην ἐπιστημονικὴν ἀνακοίνωσιν.

Πρὸς πληροφορίαν σας, ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς γνωστοποιήσω, ὅτι ὁ σεισμός, ὅστις συνέβη τὴν παρελθοῦσαν νύκτα εἶχε τὸ κέντρον του εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς ἀπόστασιν τριάκοντα μιλλίων ἀπὸ τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἄκρου τῆς Ζακύνθου καὶ ἀκριβῶς μεταξὺ Κατακώλου καὶ Στροφάδων. Τοῦτο ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίζωμεν, διότι ἡ εἴδησις τοῦ ἄγγλου πλοιάρχου, ἣν σᾶς ἐγνωστοποίησα διὰ τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς μου περὶ τοῦ ἠφαιστείου ἐπιβεβαιοῦται ἐντεῦθεν. Ἠδυνήθην νὰ ἐκτιμήσω ἐπακριβῶς τὸ κέντρον τοῦ συμβάντος σεισμοῦ διὰ δοκιμῆς, ἣν ἐποιησάμην ἐπὶ τοῦ καλωδίου, ὅπερ ἐκεῖθεν διέρχεται, καὶ τὸ ὁποῖον ἀτυχῶς ἐκόπη! Φαίνεται ὅτι τὸ βάθος τῆς θαλάσσης διεσκάσθη καὶ οὕτως εἰσέδυσε τὸ καλώδιον καὶ ἐκόπη. Τοῦτο προξενεῖ μεγίστην πρὸς ἡμᾶς ζημίαν, ἀλλὰ πολὺ ἐντεῦθεν ἐκέρδησεν ἡ ἐπιστήμη, διότι οὕτως ἐλύθη τὸ ζήτημα τῶν δονήσεων, καθόσον ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ παρ' ἡμῖν σεισμοὶ προέρχονται ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης, χάρις δ' εἰς τὰ κλώδια καὶ εἰς τὰ μέσα πρὸς καταμέτρησιν τῶν βλαβῶν καὶ ζημιῶν ἠδυνήθην μετά τινας στιγμὰς νὰ ὁρίσω ἀκριβῶς τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὁ σεισμὸς οὗτος ἔλαβε χώραν. Πανταχοῦ ὁ δονισμὸς ἐγένετο αἰσθητός.

Ὁ κ. Φόρστερ ἀγγέλλει πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ ναυαρχεῖον τῆς Μελίτης διέταξε δύο πολεμικὰ πλοῖα νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἄγγλου ὑποδειχθὲν μέρος, 100 μίλια μακρὰν τοῦ Ταινάρου, ἵνα μελετήσωσι τὰ ἐκεῖ ἠφαιστειώδη φαινόμενα, ἅπερ παρετήρησεν ὁ πλοίαρχος οὗτος.

— Νὰ σοῦ 'πῶ ἕνα μυστικό, Γεώργη;

— Εὐχαρίστως.

— Μὰ εἶνε μεγάλο μυστικό... Χρειάζομαι ἀπολύτως 100 δραχμάς.

— Μὴ σὲ μέλει διόλου. Εἶμαι τόσο μυστικὸς ὥστε εἶνε τὸ ἴδιο 'σὰν νὰ μὴν ἄκουσα τίποτε.

Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 1886—543.